

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τὰ διδακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

1979 ΑΙΣ

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Ι.Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΘΡ. ΣΤΑΤΡΟΥ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

Α'

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΧΟΡΟΣ
ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ
ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ
ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ
ΞΕΡΞΗΣ

ΠΕΡΣΕΣ

ΧΟΡΟΣ

ΠΑΡΟΔΟΣ

Τῶν Περσῶν, πόχουν φύγει καί πήγανε
στῶν Ἑλλήνων τή χώρα, ἐμείς εἴμαστε
οἱ Πιστοί πού μᾶς λένε,
καί τῶν πλούσιων αὐτῶν καί πολύχρυσων
παλατιῶν οἱ φυλάχτορες,
πού ἀπ' ἀξιά μας ὁ ἴδιος ὁ ἀφέντης μας
Δαρειογέννητος Ξέρξης μᾶς διάλεξε
ν' ἀγρυπνοῦμε στή χώρα του ἐπάνω.
Μά γιά τό γυρισμό τοῦ χρυσόφραχτου
τοῦ στρατοῦ μας καί τοῦ βασιλέα μας
ἔχει ἀρχίσει πολύ κακομάντευτη
ν' ἀνταριάζει ἡ καρδιά μου καί μέσα της
νά φρουμάζει – γιὰτ' εἶν' ὄλ' ἡ δύναμη
τῆς Ἀσίας φευγάτη
καί κανεῖς πεζοδρόμος μέ μήνυμα
καί κανεῖς καθαλάρης δέν ἔφτασε
στῶν Περσῶν, ὡς τά τώρα, τήν πόλη
Ἐκεῖνοι ἀφήνοντας Σοῦσα κι Ἐγθάτανα
καί τ' ἀρχαῖα Κισσιανά τά πυργόκαστρα
φύγαν, ἄλλοι καθάλα στ' ἀλόγατα,
ἄλλοι μέσ στά καράβια κι οἱ ἀμέτρητοι
μέ τά πόδια πεζοί,
τοῦ πολέμου τ' ὀλόπυκνο στίφος.
Ἔτσι τότε ὁ Ἀρμίστρης κι ὁ Ἀρτάφρενος
Μεγαβάτης κι Ἀστάσπης χυμῆσανε,
κεφαλές τῶν Περσῶν, τοῦ μεγάλου μας
Βασιλιᾶ βασιλιάδες ὑπήκοοι,
ὀδηγώντας τό ἀμέτρητο στρατέμα,
τοξοκράτορες καί καθαλάρηδες

φοβεροί νά τούς δεῖς καί στόν πόλεμο
 τρομεροί μέ τ' ἀδάμαστο
 τῆς ψυχῆς τῶνε θάρρος.
 Κι ὁ Ἄρτεμβάρης περήφανος στό ἄτι του
 κι ὁ Μασίστρης κι ὁ Ἰμαῖος σαῖτορίχτορας
 μέσ στούς πρώτους, μαζί κι ὁ Φαράντακος
 κι ὁ πού τ' ἄτια προγκάει ὁ Σοσάνης.
 Κι ἄλλους πάλι ὁ μέγάλος πολύθροφος
 Νεῖλος στέλνει· καθῶς ὁ Σουσίκανος
 τῆς Αἰγύπτου βλαστάρι, ὁ Πηγάσταγος
 καί τῆς ἁγίας τῆς Μέμφιδας ὁ ἄρχοντας
 ὁ μέγάλος Ἄρσάμης κι ὁ κύριος
 τῆς πανάρχαιας τῆς Θήβας ὁ Ἀριόμαρδος,
 κι ὅσοι λάμνουν στούς βάλτους τά προιάρια τους,
 φοβερό κι ἐν' ἀρίφνητο πλήθος.
 Κι ἀκολουθοῦσαν οἱ Λυδοί οἱ καλοζῶητοι,
 ψυχομέτρι, μ' ὅσα ἔθνη ἐξουσιάζουνε
 στεριανά κατά κείνα τά σύνορα,
 πού ὁ γενναῖος ὁ Ἄρκτέας κι ὁ Ματράγαθος
 σαλαγοῦν, βασιλιάδες πολέμαρχοι
 κι ἀπ' τίς Σάρδεις κινοῦν τίς πολύχρυσες
 πάνω σ' ἄρματα δίζυγα, τρίζυγα,
 μύρια τάγματα
 πού τρομάρα σέ πιάνει νά βλέπεις.
 Καί τοῦ Τμῶλου καυχιοῦνται οἱ πλησιόχωροι
 τό ζυγὸ τῆς σκλαβιάς νά περάσουνε
 τῆς Ἑλλάδας : ὁ Μάδρος κι ὁ Θάρυθης
 στῶν λογχῶν τά τρυπήματ' ἀτράνταχτοι
 σάν ἀμόνια· μαζί κι οἱ Μυσοί,
 φοβεροί ἀκοντιστάδες.
 Κι ἡ χρυσή Βαβυλώνα κατέβασε
 μέγα ρέμα στρατοῦ παντοσούσμιχτο,
 ἄλλους ναῦτες γιά τ' ἄρμενα
 κι ἄλλους πόχουν τά θάρρη τους
 στό πιδέξιο τοῦ τόξου τό τράθηγμα.
 Κι ἀκλοθοῦνε φουσάτ' ἀπ' ὀλάκερη
 τὴν Ἀσία οἱ σπαθοφόροι, ὑπακούοντας
 στήν τρανή προσταγή τοῦ ἀφεντός μας.
 Ἔτσι τ' ἄνθος, ὄλ' οἱ ἄντρες, τῆς χώρας μας
 φευγάτ' εἶναι κι ἡ Ἀσία πού τούς ἔθρεψε
 λαχταρᾶ ἴπ' ἄκρη σ' ἄκρη στενάζοντας
 μέ καημὸ φλογερό, ἐνώ οἱ γέροι τους,
 οἱ γονιοί κι οἱ γυναῖκες τους,

τίς ἡμέρες μετροῦν καί καρδιοσώνονται
ὅσον πάει τοῦ μάκρου ὁ καιρός.

Εἶν' ἀντίκρου περασμένος, καιρός τώρα,
στή γειτονική τῆ χώρα
ὁ στρατός τοῦ Βασιλέα ὁ καστρομάχος,
μέ σκοινόδετο ἀφοῦ διάβηκε γιοφύρι
ἀπ' τῆς Ἑλλης τό κανάλι
ζυγό ρίχνοντας στής θάλασσας τό σβέρκο
δρόμο στεριοκαρφωμένο.

Καί προγκάει το τῆς πολυάντρης τῆς Ἀσίας
ὁ θούριος ἄρχοντας σέ γῆ καί σ' οἰκουμένη
τ' ἀναρίθμητο, ἓνα θάμα, τό κοπάδι,
διπλή στράτα, ἀπό στεριάς κι ἀπό πελάου
μπιστεμένους σέ πρωτάρηδες γενναίους
καί τρανοῦς – ὁ ἰσόθεος ἄντρας
τῆς χρυσοῦς γενιάς βλαστάρι.

Αἰμοβόρου θεριοῦ ἀστράφτει ἀπ' τῆ ματιά του
μαύρη φλόγα καί κινώντας
μύρια χέρια, σκαριά μύρια,
σπρώχνει ἐμπρός τό Ἀσούριο τ' ἄρμα
καί πάει νά ρίξει πάνω σ' ἄντρες
στό κοντάρι ξακουσμένους
Ἄρη τοξοδαστή.

Καί ποιός θά' ταν ἰκανός νά σταθεῖ ἀντίκρου
στής ἀνθρώπινης τό ρέμα τῆς πλημμύρας
καί μέ φράχτες, ὅσο στέριους, νά κρατήσῃ
τ' ἀπολέμητο τῆς θάλασσας τό κύμα ;
γιατ' ἀβάσταγο' ν' τό στράτευμα
τῶν Περσῶν κι ἔχει ὁ λαός μας
πολεμόχαρη καρδιά.

Μά ποιός ἄνθρωπος θνητός θενά ξεφύγει
τοῦ θεοῦ τῆ δολομήχανη ἀπάτη ;
ποιός μέ πόδι τόσο ἀψύ θά βγάλει πέρα
τέτοιο πῆδημα, ἔτσι εὐκόλα, ποτέ του ;

Γιατί πρόσχαρη μέ χάδια ἢ θεοβλάβεια
τό θνητό τόν ξεπλανάει ὡς νά τόν σύρει

τό γενναῖο πολεμόχαρον ἄντρα της
κατευόδωσε – τῶρ' ἀπομένει
στήν ἐρμιά της μονόταιρη, ἢ θλιμμένη.

Μά ἔλα, ἔμεῖς, ἀπό κάτω σ' αὐτή
τήν ἀρχαία τή στέγη ἄς καθίσουμε,
μέ φροντίδα βαθιά καλοστόχαστη
–γιατ' ἡ χρεία τό καλεῖ – νά ἐξετάσουμε·
τί νά γίνεται τάχα ὁ Δαρειογέννητος
βασιλιάς μας ὁ Ξέρξης,
πού ἀπ' τό γένος του ἔχει ὁ λαός
τῶν Περσῶν τ' ὄνομά του παρμένο ;
νά νικᾷ τῆς σαΐτας τό ρίξιμο,
ἢ μήν ἄραγε ἡ δύναμη
τῆς σιδεροκέφαλης λόγχης ;

Νά, στήν ὥρα προβαίνει, σά φῶς
ἀπ' τά μάτια τῶν Θεῶν, κατά δῶ
τοῦ μεγάλου ἢ μητέρα βασιλιά
καί δική μου βασίλισσα – ἐμπρός
πέφτω καί προσκυνῶ.
κι ὅπως ἔχομε χρέος, ταπεινά
ἄς χαιρετήσομεν ὅλοι μέ σέβας.

ΠΡΩΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Ο ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

Τῶν θαθύζωνων Περσίδων χαῖρε, ρήγισσα τρανή,
γηραλέα τοῦ Ξέρξη μάνα, τοῦ Δαρείου γυναίκα, ἐσύ,
ένός θεοῦ ὁμόκοιτ' ἦσουν καί μητέρα ἑνός θεοῦ,
ἄν ἡ ἀρχαία τύχη δέν ἔχει τό στρατό μας ἀρνηθεῖ.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γι' αὐτά τώρα κι ἔχω ἀφήσει τά παλάτια τά χρυσά,
τόν κοινό μέ τό Δαρεῖο θάλαμό μας μιά φορά,
κι ἦρθα ἐδῶ· καί μένα ἡ ἔγνοια μοῦ χαράζει τήν καρδιά,
–σέ σᾶς, φίλοι, δέ θά κρύψω αὐτό τό φόβο πόχω ἐγώ–
μήπως ὁ μέγανος πλοῦτος δώσει μέ τό πόδι μιά
καί στό χῶμα κάτω ἀπλώσει τήν εὐτυχία μας τήν παλιά,
πού ὄχι δίχως τή βοήθεια κάποιου ἀπήλωσε Θεοῦ
ὁ Δαρεῖος· κι ἔτσι τό νοῦ μου μιά διπλή ἔγνοια τυραννᾷ

πού δέ λέγεται : πώς μήτε δίχως ἄντρες θησαυροί
 ἔχουνε τιμὴ στὸν κόσμο, μὰ οὔτε κι ἄνθρωποι χωρὶς
 χρήματα λάμπουνε μ' ὅσον ἔχει ἡ δύναμή τους φῶς,
 ἔχομε ἄφθονα ἐμεῖς πλούτη, μὰ ἕνας φόβος μὲ κρατᾶ
 γιὰ τὰ μάτια – γιατί μάτι τῶν σπιτιῶν λογιᾶζω ἐγώ
 τοῦ κυρίου τὴν παρουσία· καὶ μιά πού' ναι ἔτσι αὐτά,
 σύμβουλοί μου νά γενεῖτε, Πέρσες γηραλέοι πιστοί,
 σέ ὅσα θά μοῦ ἀκούστε τώρα· γιατί μόνον ἀπὸ σᾶς
 ἔχω νά προσμένω κάθε καλὴ κι ἄξια συμβουλή.

ΧΟΡΟΣ

Μὰ, ὦ βασίλισσα τῆς χώρας, γνῶριζέ το, δυὸ φορές
 νά ζητήσεις λόγο ἢ ἔργο δέ χρειάζεται ἀπὸ μᾶς,
 σ' ὅσα θα' χε ἡ δύναμή μας ὁδηγός σου νά γενεῖ·
 γιατί σύμβουλους μὲ πάσα προθυμία, ἐμᾶς, καλεῖς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μές σ' ὄνειρα πολλὰ περνῶ τίς νύχτες μου ὅλες,
 ἀπὸ τότε π' ἄρμάτωσε στρατόν ὁ γιός μου
 καὶ πήε τὴ χώρα νά ὑποτάξει τῶν Ἰώνων·
 μ' ἀκόμα τόσο φανερό δὲν εἶδα κι ἄλλο,
 σάν τὴ νύχτα πού πέρασε, καὶ θά τ' ἀκούσεις.
 Μοῦ φάνηκε μπροστά μου δυὸ καλοντυμένες
 πῶς βγήκανε γυναῖκες, στολισμένη ἡ μιά τους
 μὲ περικοὺς κι ἡ δεύτερη μὲ δῶριους πέπλους,
 πολὺ ἀπ' τίς τωρινές ξεχωριστές στό μπόι
 καὶ στήν ἀσύγκριτη ὁμορφιά· κι ἀπ' τὸ ἴδιο γένος
 ἀδερφές, τῆς μιᾶς ἔδωσε πατρίδα ὁ κληρὸς
 τὴν Ἑλλάδα, τῆς ἄλλης τὴ γῆ τῶν βαρβάρων.
 μοῦ φάνηκε λοιπόν σάν κάποια ἀνάμεσό τους
 νά ἔχανε στήσει ἀμάχη αὐτές, κι ὡς τὸ εἶδε ὁ γιός μου,
 νά τίς κρατήσει ἐπάσκιζε καὶ τίς μερέψει,
 ὡς πού τίς ζεύει στό ἄρμα του καὶ ζυγολοῦρια
 στό σβέρκο τῶν περνᾶ· κορδώνονταν ἡ μιά τους
 μὲ τὰ στολίδια αὐτά κι ἔδινε ὑπάκουο στόμα
 στά γκέμια τῆς, ἐνῶ φτερνοκοπιόταν ἡ ἄλλη
 καὶ μιά τὰ σύνεργα τοῦ δίφρου θρυμματίζει,
 καὶ μὲ βιά τὸν ξεσέρνει δίχως χαλινάρια,
 ὡς πού τέλος σέ δυὸ τὸ ζυγὸ σπᾶ στή μέση.
 καὶ πέφτει ὁ γιός μου κι ὁ πατέρας του κοντὰ του
 φτάνει γεμάτος λύπησιν κι ἅμα τὸν βλέπει,
 σκίζει τὰ ρούχα ἐπάνω του πού φόραε ὁ Ξέρξης.
 Αὐτὰ εἶναι, λέγω, τὰ ὄνειρα πού εἶδα τὴ νύχτα·
 μ' ἄφου πάνω σηκώθηκα κι ἀπὸ καθάρια
 πηγὴ τὰ χέρια μου ἔβρεξα, προσφορές παίρνω

καί πῆγα στό βωμό μπροστά, νά τίς προσφέρω
 στούς ἀποτρόπαιους τούς θεούς, πού τούς ἀνήκουν
 αὐτ' οἷ' ἐξίλασμοί· καί, νά, βλέπω νά φεύγει
 ἕνας αἰτός πρὸς τό βωμό τοῦ Φοίβου· στέκω
 βουβή ἀπ' τό φόβο, φίλοι μου, κι εὐτύς ἀμέσως
 βλέπω νά χύνει ἐπάνω του ἕνα κερκινέζι
 γοργόφτερο καί νά μαδάει τήν κεφαλή του
 μέ τ' ἀρπάγια του· ἐκείνος τίποτ' ἄλλο, μόνο
 τοῦ παρατοῦσε ζαρωμένος τό κορμί του.
 Τρόμος γιά μέν' αὐτά νά δῶ, καί νά τ' ἀκοῦτε
 ὅμοια καί σεῖς, γιατί, τό ξέρετε, πού ὁ γιός μου,
 ἂν θά πετύχει, δόξα ἀσύγκριτη θά πάρει,
 μά κι ἂν τοῦ ἐρθοῦν ἐνάντια, δέν ἔχει νά δώσει
 λόγο στή χώρα του καί, φτάνει νά ἴρθει πίσω,
 τό ἴδιο πάντα ρήγας τῆς κι ἀφέντης θά ἴναι.

ΧΟΡΟΣ

Δέν τό θέλομε, μητέρα, μέ τά λόγια μας πολύ
 νά σοῦ δίνομε οὔτε θάρρος οὔτε φόβο· στούς θεούς
 μόνο λέγω νά προσπέσεις μέ παράκλησες κι εὐχές,
 κι ἂν κακό ἦταν τ' ὄνειρό σου, ζητησέ τους τό κακό
 νά ξορκίσουν καί νά δώσουν σέ καλό νά βγοῦν αὐτά
 καί γιά σέ καί τά παιδιά σου καί τή χώρα ὅλη καί μᾶς,
 κι ἔπειτα χοές νά κάμεις καί στή Γῆ καί στούς νεκρούς
 κι ἀπ' τόν ἄντρα σου Δαρεῖο, πού εἶδες λές τή νύχτ' αὐτή,
 ζήτα μ' ὅλη τήν καρδιά σου, κάτ' ἀπό τή γῆ στό φῶς
 καί γιά σένα καί τό γιό σου νά σᾶς στέλνει ὅλο χαρές
 καί τά ἐνάντια στής γῆς μέσα νά κρατεῖ τή σκοτεινιά.
 Τέτοια συμβουλή σοῦ δίνει μέ προαίρεση ἀγαθῆ
 ψυχομάντευτη ἢ καρδιά μου κι ὅπως κρίνομεν ἔμεῖς
 ὅλ' αὐτά σέ καλό θά ἴβουν ἀπό κάθε τους μεριά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ξέρω, ἀλήθεια, πῶς σὺ πρῶτος τοῦ ὄνειροῦ μου αὐτοῦ κριτῆς
 καλοπροαίρετος στό γιό μου καί στά σπίτια του ἐξηγάς
 τόσο θέβαια τό πράμα· κι εἶθ' ἄς γίνει ὅ,τι ἴναι καλό.
 Λοιπόν μόλις μποῦμε μέσα στά παλάτια, ὅλ' αὐτά
 θενά κάμομε, ὅπως εἶπες, στούς θεούς καί στούς δικούς
 πόχουμε κάτ' ἀπ' τό χῶμα. Μά ἤθελα νά ξέρω ἐγώ,
 τήν Ἀθήνα, σέ ποῖο μέρος λές νά βρίσκεται τῆς γῆς :

ΧΟΡΟΣ

Πέρα πρὸς τή δύση, ἐκεῖ ὅπου βυθάει ὁ ἥλιος βασιλιάς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μά πολλή λαχτάρα ὁ γιός μου εἶχε γιά τήν πόλη αὐτή.

ΧΟΡΟΣ

Γιατί κι ὅλη τὴν Ἑλλάδα θά 'κανε δικιά του εὐτύς,

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο ἀνθρώπων τάχα πλήθος ὁ στρατός των νά μετρά ;

ΧΟΡΟΣ

Στρατός τέτοιος πού στούς Μήδους ἔκαμε πολλά κακά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ἄλλο ἐξόν αὐτά ; μήν ἔχουν κι ἄφθονο στά σπίτια βίος;

ΧΟΡΟΣ

Μιά ἀσημόφλεβα στά σπλάχνα τῆς γῆς ἔχουν θησαυρό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Λές τοξόριχτες σαίτες νά κρατοῦν στά χέρισ αὐτοί ;

ΧΟΡΟΣ

Ἦχι μὰ ὄπλα χερομάχα κι ἀσπιδόσκεπες στολές.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί μπροστάρης των ποιός στέκει κι ἐξουσιάζει τό στρατό ;

ΧΟΡΟΣ

Δουῖλοι δέ λογιοῦνται ἀνθρώπου οὐδ' ὑπήκοοι κανενός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ὅταν πάει ἐχτρός στή γῆ τους, πῶς μπροστά του θά σταθοῦν ;

ΧΟΡΟΣ

Ὅπως τοῦ Δαρείου ἐφτεῖραν τόν πολύ κι ἄξιο στρατό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κακές ἐγνοιες σῶν φευγάτων τοίς γονιούς αὐτά πού λές.

ΧΟΡΟΣ

Μά τὴν πάσα ἀλήθεια, ἐλπίζω, θενά μάθεις τώρα εὐτύς,
γιατ' ἀπό τό τρέξιμό του Πέρσης δείχνει νά ν' αὐτός.
πόρχεται καί φέρνει νέα σίγουρα – καλά ἢ κακά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἦ τῆς Ἀσίας ὀλάκερης χωριά καί χώρες,
ὦ τῆς Περσίας γῆ, λιμάνι τόσου πλούτου,
πῶς μ' ἓνα μόνο χτύπημα τόση εὐτυχία
γένηκε στάχτη κι ἔρηψε τῶν Περσῶν τ' ἄνθος!
Ὅμιέ !

κακό 'ναι καί τό μήνυμα κανεῖς νά φέρνει
πρῶτος τῆς συμφορᾶς; μὰ ὅμως ἀνάγκη ἀκόμα
κι ὄλο σέ σᾶς τό πάθημα νά ξεδιπλώσω
γιατ' ὄλος πάει, χάθηκ' ὁ στρατός μας, Πέρσες,

ΧΟΡΟΣ

Ἦ μαῦρες μαῦρες συμφορές
ἀνήκουστες φριχτές οἱ γῶ !

θρύση τὰ δάκρυα μου ἄς χυθοῦν
στό τέτοιο πένθος πού γρικῶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ναί, πᾶν', χαθῆκαν ὅλα ἐκεῖνα κι ἐγὼ ὁ ἴδιος
ἀνέλπιστα τό φῶς τοῦ γυρισμοῦ μου βλέπω.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλήθεια, μακροζῶητα
χρόνια μοῦ γράφονταν, ἄχ κι ἄχ!
ν' ἀκούσω τέτοια ἀνέλπιστη
στά γερατεία μου συμφορά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά ἐγὼ μπροστά ἤμουν κι ἀκουστά δέν τ' ἄχω ἀπ' ἄλλους,
πού θά σᾶς πῶ τὰ τί κακά μᾶς βρῆκαν, Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἔτσι τοῦ κάκου τό λοιπόν, ὀμένανε, ὀιμέ.
οἱ μυριοπαντομαζωχτές
ἀπ' ὅλη τήν Ἀσία ἀρματωσιές,
πού πῆγαν στήν Ἑλλάδα, ἐκεῖ
στή γῆ τήν ἐχθρική!

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Κι εἶναι γιομάτα ἀπ' τούς ἀρίζικους νεκρούς μας
τῆς Σαλαμίνας κι ὅλα γύρου τ' ἀκρογιάλια.

ΧΟΡΟΣ

Γιά τὰ κορμιά μοῦ λές, ὀμένανε, ὀιμέ.
τῶν φίλων, θαλασσόδαρτα
πού μιά σηκώνει, μιά θυθᾶ
τό κύμα καί χωρίς ζῆ
μές στά φαρδιά τους τ' ἀντεριά κυλᾶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Γιατί τὰ τόξα ἀδράνησαν κι ὁ στρατός ὅλος
ἀπ' τὰ ἔμβολα τῶν καραβιῶν πάει δαμασμένος.

ΧΟΡΟΣ

Κακόθρηνο ἄραχλο γουητό
τῶν ἄθλιων σκοῦζε τῶν Περσῶν,
πού τούς τὰ φέρανε οἱ θεοί
ὅλα κακῆν κακῶς
καί πάει χάθηκε ὁ στρατός – ἀλί!

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

ᾠ πολυμίσητο ὄνομα τῆς Σαλαμίνας
κι ὄχ! πῶς στεναζῶ νά θυμοῦμαι τήν Ἀθήνα!

ΧΟΡΟΣ

Στούς ἄθλιους κακοσύντυχη
 ἀλήθεια, Ἄθήνα, ἐμᾶς
 πῶς νά ξεχνῶ, πού ὀρφάνεψες
 τόσες Περσίδες ἄδικα
 κι ἀπ' ἄντρες καί παιδιά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Στέκω βουβή ὡς τήν ὥρα, σά νά τά ἔχω χάσει
 στήν τόση συμφορά· γιατί ἔτσι κάθε μέτρο
 περνάει αὐτή, π' οὔτε τό στόμα μου ν' ἀνοίξω
 μπορῶ καί γιά τά πάθη μας νά τόν ρωτήσω·
 ὅμως ἀνάγκ' οἱ ἄνθρωποι τίς δυστυχίες
 πού στέλνει ἡ μοίρα νά ὑπομένουν· λοιπόν ὄλη
 ξεδίπλωσε τή συμφορά κι ὅσο ἂν στενάζεις
 νά τά θυμᾶσαι, σφίξε τήν καρδιά καί πές μας
 ποιός δέν ἔχει χαθεῖ καί ποιόν ἀπ' τούς στρατάρχους
 ἔχουμε νά ποθοῦμε, πού ἀρχηγός σκηπτουχός
 τήν τάξη του ἔρημη ἄφησε μέ τή θανή του.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ὁ ἴδιος ὁ Ξέρξης ζεῖ καί τοῦ ἡλίου τό φῶς βλέπει.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γιά τά δικά μου σπίτια φῶς εἶπες μεγάλο
 κι ἀπό νυχτιά θεοσκότεινη ξέλαμπρη μέρα.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά ὁ Ἄρτεμβάρης πού ὀριζε δέκα χιλιάδες
 καθαλαρέους, στούς Σιληνιούς τόν κάθο γύρω
 δερνοχτυπιέται στά τραχιά τά βράχια ἐπάνω.
 καί μέ μιά κονταριά ὁ χιλίαρχος ὁ Δαδάκης
 ἀπ' τό καράβι του ἀλαφρό πήδημα πήρε.
 Κι ἀπ' τούς Βακτρίους ὁ πρῶτος στή γενιά, ὁ Τενάγος,
 τοῦ Αἴαντα τό θαλασσόδαρτο νησί γυρίζει.
 Κι ὁ Λίαιος κι ὁ Ἀρσάμης καί τρίτος ὁ Ἀργήστης
 γύρω αὐτοί στό νησί, πού θρέφει περιστέρια,
 νικημένοι κουτρίζανε τή σκληρή ξέρα.
 Κι ὁ Ἀρκτέας πού στίς πηγές γειτόνευε τοῦ Νείλου,
 κι ὁ Ἀδεύης καί μαζί κι ὁ ἀσπιδοφόρος τρίτος
 Φαρνούχος, βούλιαξαν αὐτοί στό ἴδιο καράβι.
 Κι ὁ Μάταλος ἀπό τή Χρύσα πού ὀδηγοῦσε
 δέκα χιλιάδες, πέφτοντας ἄλλαξε χρῶμα
 τῆς μακριᾶς του πυκνῆς πυρρόξανθης γενειάδας,
 πλέοντας μέσα σ' ἄλικο λουτρό πορφύρας.
 Κι ὁ μάγος ὁ Ἄραβας κι ὁ Βάκτριος ὁ Ἀρτάμης,

πού ὀριζε μαῦρ' ἀλόγατα τριάντα χιλιάδες,
 στή σκληρή γῆ πού πέσανε κατοικιά πῆραν·
 κι ὁ Ἄμηστρης κι ὁ Ἀμφιστρίας πού κυβερνοῦσε δόρυ
 στή μάχη ἀκαταπόνητο κι ὁ ἀντρείος πού πένθος
 στίς Σάρδεις ἄφησε Ἀριόμαρδος κι ὁ Μύσιος
 ὁ Σησάμης κι ὁ Θάρυθης κι ὁ κυβερνήτης
 πέντε φορές πενήντα караβιῶν, τῆς Λύρνας
 θρέμμα κι ὁμορφος ἄντρας, μά πού θρῆκε
 κακόν ὁ μαῦρος θάνατο· καί τῶν Κιλικίων
 ὁ ἑπαρχος ὁ Συέννεσης, στήν τόλμη πρῶτος,
 πού ἕνας αὐτός τόν πιό πολύ στούς ἐχθρούς κόπο
 ἀφοῦ ἔδωσε, μέ θάνατο πῆε δοξασμένο.
 Τόσα εἶχα γιά τούς ἀρχηγούς νά μνημονεύσω
 λίγ' ἀπό τά πολλά κακά πού μᾶς εὗρηκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅιμέ, κι ἀκούω κακά πού ἄλλα τέτοια δέν ἔχει,
 γιά τούς Πέρσες ντροπές καί σπαραγμός καί θρήνος·
 μά στρέψε πάλι ἀπ' τήν ἀρχή καί πέ μου : πόσα
 τάχα νά 'ταν πολλά τά ἑλληνικά καράβια,
 πού τόλμησαν ν' ἀντικριστοῦν μέ τήν ἀρμάτα,
 τήν Περσική καί στρέψουν πάνω τά ἔμβολά τους :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἄν ἦταν ἀπ' τόν ἀριθμό, θέβαιη καί νά 'σαι
 πῶς θά νικούσαμεν ἐμεῖς· γιὰτ' ὄλο κι ὄλο
 δέκα φορές τριάντα οἱ Ἕλληνες καράβια
 εἶχαν κι ὄξ' ἀπ' αὐτά καί διαλεχτ' ἄλλα δέκα.
 ἐνῶ ὁ Ξέρξης, τό ξέρω, μιά ἦτανε χιλιάδα
 τά πλοῖα π' ὀδηγοῦσε καί διακόσ' ἔφτ' ἄλλα
 στό τρέξιμο ἀπαράβγαλτα· κι ἔτσι, ὅπως σοῦ εἶπα,
 λές τάχα, ὅσο γι' αὐτό, νά πέφταμ' ἐμεῖς κάτω ;
 μά ἕνας θεός τόν ἔφτειρ' ἔτσι τό στρατό μας
 πάρα πολύ βαραίνοντας ἀπ' τό ἕνα μέρος
 τῆ ζυγαριά μ' ὄχι ἰσομετρημένη τύχη.
 Οἱ θεοί τήν πόλη προστατεύουν τῆς Παλλάδας.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἡ Ἀθήνα λοιπόν ἀπαρτη ὡς τά τώρα :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Οἱ ἄντρες σά μένουν; τό πιό σίγουρο εἶναι κάστρο.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί ποιά ἔγινε ἡ ἀρχή στή σύγκρουση τῶν στόλων ;
 ποιοί, πέ μας, πρῶτοι νά 'ρχισαν, οἱ Ἕλληνες τάχα,
 ἢ ὁ γιός μου στά πολλά τά πλοῖα του θαρρεμένος :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἄρχῃ στήν πάσα συμφορά, δέσποινα, κάποια
 θεϊκιά κατάρα ἢ πονηρόν ἔκαμε πνεῦμα,
 πού φάνηκε ἀπό πού δέν ξέρω· γιατί κάποιος
 Ἕλληνας ἦρθ' ἀπό τό στρατό τῶν Ἀθηναίων
 κι εἶπε στό γιό σου Ξέρξη αὐτά : πώς ἄμα πέσει
 τῆς μαύρης νύχτας τό σκοτάδι, δέ θά ἐμέναν
 οἱ Ἕλληνες ἄλλο, μά σῶν καρabiῶν θά ὀρμοῦσαν
 τά σκαμνιά πάνω, γιά νά σώσει ὅπου προφτάσει
 καθένας μέ κρυφή φευγάλα τή ζωή του·
 Καί κείνος ἄμα τ' ἄκουσε, χωρίς νά νιώσει
 τό δόλο τοῦ Ἕλληνα οὔτε τῶν θεῶν τό φθόνο,
 σ' ὅλους τοὺς ναύαρχούς του αὐτή τή διατά βγάξει :
 Σάν παύσουν νά φλογίζουσε τοῦ ἡλίου οἱ ἀχτίνες
 τῆ γῆ κι ἀπλώσει τό σκοτάδι στόν αἰθέρα,
 σέ τρεῖς σειρές νά τάξουν τά πολλά καράβια,
 γιά νά φυλάξουν τά στενά καί τά πολύβουα
 περάσματα τῆς θάλασσας, κι ὀλόγυρ' ἄλλα
 τό θεῖο τοῦ Αἴαντα τό νησί νά περιζώσουν·
 γιατί ἂν γλιτώναν οἱ Ἕλληνες τόν κακό χάρο,
 βρίσκοντας μέ τά πλοῖα κρυφό φευγιό ἀπό κάπου,
 ὅλοι, νά ξέρουν, θά'χαναν τήν κεφαλή τους.
 Τέτοια μέ πάρα θαρρετή καρδιά προστάζει,
 γιατί δέν ἤξερε, οἱ θεοί τό τί τοῦ γράφαν.
 Κι αὐτοί μ' ὅλη τήν τάξη καί μέ υπάκουη γνώμη
 τό δεῖπνο τους ἐτοίμασαν κι ὁ κάθε ναύτης
 καλοβαλμένα στούς σκαρμούς κουπιά ἐπερνοῦσε.
 Κι ὅταν τοῦ ἡλίου ἐχώνεψε τό φῶς κι ἡ νύχτα
 κατέβαινε, τῆ θέση τους πήραν καθένας
 κι οἱ δουλευτάδες τοῦ κουπιοῦ κι οἱ ἄρματομάχοι·
 Κι ἡ μιά τήν ἄλλη ἀπ' τά μακριά καράβια τάξη
 παρακινώντας ξεκινοῦν μ' ὅποια καθένας
 τοῦ εἶχε ὀριοτεῖ σειρά, καί στά πανιά ὀληνύχτα
 κρατοῦσαν τά καράβια τους οἱ καπετάνιοι.
 Μά ἡ νύχτα προχωρεῖ, κι οἱ Ἕλληνες κρυφό δρόμο
 ν' ἀνοίξουν ἀπό πουθενά δέ δοκιμάζουν
 ὅταν ὁμως μέ τ' ἄσπρα τ' ἄτια τῆς ἡμέρας
 φωτοπλημμύριστη ἀπλώσε σ' ὅλο τόν κόσμο,
 μιά πρῶτ' ἀκούστηκε ἀπ' τό μέρος τῶν Ἑλλήνων
 βουή τραγουδιστά μέ ἦχο φαιδρό νά βγαίνει
 καί δυνατ' ἀντιβουίζαν μαζί κι οἱ βράχοι
 τοῦ νησιοῦ γύρω, ἐνῶ τρομάρα τοὺς βαρβάρους
 ἐπιασεν ὅλους, πού ἔβλεπαν πώς γελαστήκαν.

γιατί δέν ήταν γιά φευγιό πού ἔφαλλαν τότε
σεμνόν παιάνα οἱ Ἕλληνες, μά σά νά ὀρμούσαν
μ' ὀλόψυχη καρδιά στή μάχη, ἐνῶ ὀλη ὡς πέρα
τῆ γραμμῆ των τῆς σάλπιγγας φλόγιζε ὁ ἦχος·
κι ἀμέσως τά πλαταγιστά μεμιάς κουπιά τους
χτυποῦνε μέ τό πρόσταγμα τήν βαθιάν ἄρμη
καί δέν ἀργοῦνε νά φανοῦν ὀλοι μπροστά μας.
Τό δεξι πρώτο, σέ γραμμῆ, κέρας ἐρχόταν
μ' ὀλη τήν τάξη, κι ἔπειτα κι ὀλος ὁ στόλος
ἀπό πίσω ἀκλουθᾶ· καί τότε ἦταν ν' ἀκούσεις
φωνῆ μεγάλη ἀπό κοντά : « Ἐμπρός, τῶν Ἑλλήνων
γενναῖα παιδιά ! νά ἐλευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναῖκες καί τῶν πατρικῶν θεῶν σας
νά ἐλευθερώστε τά ἱερά καί τῶν προγόνων
τούς τάφους· τώρα γιά ὀλα 'ναι πού πολεμάτε.»
Μά κι ἀπό μᾶς βουή στήν περσική τῆ γλώσσα
τούς ἀποκρίνονταν καί πιά καιρός δέν ἦταν
γιά χάσιμο, μά εὐτύς τό ἕνα στό ἄλλο ἐπάνω
καράθι κρούει τῆ χάλκινην ἄρματωσιά του·
Τό σύνθημα τῆς ἐμβολῆς ἔδωσε πρώτα
ἕνα καράθι ἑλληνικό, πού ἔσπασεν ὀλα
ἐνός φοινικικοῦ κορόνες κι ἀκροστόλια,
κι ἔτσι ὀλοι στρέφουν ὁ ἕνας καταπάνω τ' ἄλλου.
Λοιπόν, βαστοῦσε στήν ἀρχή καλά τό ρέμα
τοῦ στόλου τῶν Περσῶν, μά ὅταν στό στενό μέσα
τόσο πληθος στριμώχτηκαν καί δέν μπορούσαν
καμιά βοήθεια ὁ ἕνας τ' ἄλλουνοῦ νά δίνουν
κι οἱ ἴδιοι μέ τίς χαλκόστομες συμμεταξύ τους
χτυπιόνταν πῶρες, σπάζανε τῶν κουπιῶν ὀλες
μαζί οἱ φτεροῦγες καί, νά, τότε τῶν Ἑλλήνων
τά πλοῖα ἕνα γύρω μέ πολλή ἐπιδεξιόσῦνη
ἀπό παντοῦ χτυπούσανε, καί τά σκαριά μας
ἀναποδογυρίζονταν καί δέν μπορούσε
νά βλέπεις πιά τῆ θάλασσα πού ἦταν γιομάτη
ἀπό ναυάγια καραβιῶν κι ἀνθρώπων φόνος·
καί θρυάζαν οἱ γιαλοῖ νεκρούς κι οἱ ξέρες γύρου,
ἐνῶ ὀσα μᾶς ἐμένανε καράθια ἀκόμα
τό 'βαζαν στό κουπί φευγάλα δίχως τάξη.
Μά ἐκεῖνοι, σάν καί νά 'τανε γιά θύννους ἢ ἄλλο
βόλασμα ψάρια, μέ κουπιά σπασμένα, ἢ μ' ὀ,τι
συντρίμμι' ἀπ' τά ναυάγια, χτυποῦν, σκοτώνουν
κι ἕνας βόγγος ἀπλώνονταν μαζί καί θρηνος
ὡς τ' ἀνοιχτά τῆς θάλασσας, ὀσο πού ἦ μαῦρη

τῆς νύχτας ἦρθε σκοτεινιά κι ἔβαλε τέλος.
Μά ὄλο τό πλήθος τοῦ χαμοῦ, μηδὲ κι ἂν μέρες
δέκα ἱστοροῦσα στή σειρά, θέ νά 'βρισκ' ἄκρη·
γιατί, νά ξέρεις, σέ μιά μέρα ὡς τῶρ' ἀκόμα
τόσο ποτέ δέ χάθηκε ἀνθρώπων πλήθος.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅιμέ, τί πέλαγος κακῶν πάνω στοὺς Πέρσες
καί σ' ὄλο τῶν βαρβάρων ξέσπασε τό γένος !

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά οὐδέ στή μέση, ξέρε το, δέν εἶσ' ἀκόμη
τῶν συμφορῶν μας· τέτοια ἦρθε κατόπι κι ἄλλη
πού δυό φορές κι ὄσ' ἄκουσες ν' ἀντιβαραίνει.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί ποιά ἄλλη ἀκόμα πιό σκληρῆ θά μπόρειε τύχη
νά γενεῖ : πές μας, ποιά 'ναι πάλι αὐτή πού βρῆκε
τό στρατό καί ξεχείλισε τίς συμφορές του :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ὅσοι ἀπ' τοὺς Πέρσες πιό τρανοί στή δύναμ' ἦταν
μέ πιό γενναία καρδιά, τῆς ἀρχοντίας στολιδία,
καί πλάι στό βασιλιά πρῶτοι πάντα στήν πίστη,
μέ τόν πιό θάνατο ἄδοξο κι ἄθλια χαθῆκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

ὦ συμφορά μου, ἡ ἄραχλη καί μαύρη μοῖρα !
μά σάν ποιός θάνατος λοιπόν τοὺς βρῆκε, πές μας :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Εἶναι στή Σαλαμίνα ἐμπρός ἓνα νησάκι
μικρό, κακό γιά τὰ καράβια ἀραξοβόλι,
πού μόνο ὁ φιλοχορευτής συχνάζει ὁ Πάνας
στ' ἀκρογιάλια του· ἐδῶ λοιπόν τοὺς στέλνει ὁ Ξέρξης
πού ὅσους τό κύμα ἐχτροῦς караβοτσακισμένους
στό νησί θά 'βγαζε – εὐκολη ἄγρη τοῦ χεριοῦ των –
νά τοὺς σκοτώνουν καί νά σώζουν τοὺς δικούς μας
ἀπ' τὰ στενά τῆς θάλασσας· μά εἶχε προβλέψει
κακά τό μέλλον· γι' αὐτοῦ ὁ θεός τῆ δόξα
τῆς νίκης ἔδωσε στό στόλο τῶν Ἑλλήνων,
τὴν ἴδια μέρα, στά κορμιά φορώντας γύρω
τίς χάλκινες ἀρματωσιές, πῆδησαν ἐξω
ἀπ' τὰ καράβια κι ἐζῶσαν τό νησί ὀλοῦθε,
πού νά μὴν ξέρουν πού νά στρέψουν οἱ δικοί μας·
γιατί βροχή ἀπ' τὰ χέρια τους πέφτοντας πέτρες
κι ἀπὸ τῶν τόξων τίς νευρές βέλη χαλάζι
τό θάνατο σκορπούσανε· κι ὀρμώντας τέλος
μ' ἓνα ἐπίδρομο πάνω τους, δεξιά ζερβά τους

χιτυποῦν καί τά κορμιά τῶν ἄθλιων κρεοκοποῦνε,
 ὡς πού κι ὄλους τούς ξέκαμαν πέρα γιά πέρα.
 "Ἐσκουξ' ὁ Ξέρξης βλέποντας τό τόσο βάθος
 τῆς συμφορᾶς· γιὰτ' εἶχε πάρει θέση, ἀπ' ὅπου
 ὅλο μπορούσε τό στρατό νά ξεχωρίζει,
 πάνω σ' ὄχτο ψηλό κοντά στό περιγιάλι.
 Κι ἀφοῦ ἔσκισε τά ροῦχα του μέ πικρό κλάμα,
 στό στρατό ξάφνου τῆς στεριᾶς προσταγή δίνει
 καί χιμᾶ σ' ἄταχτο φευγιά. Τέτοια 'ναι κι ἡ ἄλλη
 συμφορά πόχεις νά θρηνεῖς κοντά στήν πρώτη.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

"Ὡ μαύρη τύχη κι ἄραχλη! πῶς τίς ἐλπίδες
 γέλασες τῶν Περσῶν, κι ἡ ἐκδίκηση πού πήγε
 νά πάρ' ἀπό τήν ξακουστή ὁ γιός μου Ἄθῆνα,
 πικρή τοῦ βγήκε καί δέν ἔφτασαν οἱ τόσοί
 βάρβαροι πού χάλασεν ὁ Μαραθῶνας·
 κι ἐνῶ πίστεψε ἀντίποινα γι' αὐτούς νά πάρει,
 τόσα ἔσυρε κακά στήν κεφαλή του ἐπάνω·
 Μά, πές μας, τά καράβια ἐσύ, πόχουν γλιτώσει,
 πού τ' ἄφησες, νά μᾶς τό πείς σωστά γνωρίζεις :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Τῶν караβιῶν πού ἀπόμειναν οἱ κυβερνήτες
 βιαστικά σ' ἄταχτο φευγιά τό 'βαλαν πρύμα·
 μά ὁ ἐπίλοιπος στρατός εἶχε ἀπό τώρα ἀρχίσει
 στή Βοιωτία νά χάνεται, κι ἄλλοι τριγύρω
 στίς φαιδρές θρύσες δαμασμένοι ἀπό τή δίψα
 κι ἄλλοι ἄδειοι ἀπ' τό λαχάνιασμα πέφταν στό δρόμο.
 'Από κει οἱ ἄλλοι ἐμεῖς περάσαμε στούς τόπους
 τῆς Φωκίδας καί στή Δωρίδα καί στόν κόρφο
 τό Μαλιακό, ὅπου ὁ Σπερχειός τήν πεδιάδα
 μέ τό εὐεργετικό τό ρέμα του ποτίζει.
 Κι ἐκεῖθε ἡ γῆς τῶν Ἀχαιῶν κι οἱ πολιτεῖες
 τῆς Θεσσαλίας μᾶς δέχτηκαν τυραγνισμένους
 ἀπό ἔλλειψη τροφῆς, κι ἄμετροι ἐδῶ ἀπό δίψα
 κι ἀπό λιμό - γιὰτ' ἦταν καί τά δυό - χαθήκαν.
 Στά μέρη φτάσαμ' ἔπειτα τῆς Μαγνησίας
 καί στή χώρα τῶν Μακεδόνων, πρὸς τό ρέμα
 τ' Ἀξιοῦ καί τίς βαλτίσιες καλαμιές τῆς Βόλθης
 καί στ' ὄρος τό Παγγαῖο στή γῆ τήν Ἡδωνίδα.
 Μά σήκωσ' ὁ θεός τῆ νύχτα ἐκείνη πρῶμο
 βαρύ χειμῶνα κι ἔπηξε τό ρέμα ὡς πέρα
 τοῦ ἀγνοῦ Στρυμόνα, κι ὅποιος νά παραδεχτεῖ πρῖν
 δέν ἤθελε θεοῦς, μέ παράκλησες τότε

τούς πρόσπεφτε κι εύχες, Γῆ κι Οὐρανὸ καλώντας.
 Κι ἀφοῦ ἔπαψε ὅλους τούς θεοὺς νά τάζει, ἀρχίζει
 τὸν κρουσταλλόπηχτ' ὁ στρατὸς νά περνᾶ πόρο.
 Μά μόν' ὅσοι ἀπὸ μᾶς διαβῆκαν, πρὶν οἱ ἀχτίνες
 τοῦ θεοῦ σκορπίσουν, σώθηκαν· γιατί σέ λίγο
 τοῦ ἡλίου ὁ λαμπρὸς φλογίζοντας τὰ πάντα κύκλος
 πέρασ' ὡς τὴν καρδιά τοῦ πάγου λιώνοντάς τον
 κι ἔπεφταν πάνω ἐπανωτοί· χαρά σ' τὸν ὅποιος
 μίαν ὥρα πιὸ μπροστά ξεψύχησε καί πήγε.
 μά ὅσοι ἀπομείναν κι ἔτυχε νά τῆ γλιτώσουν,
 ἀφοῦ μόλις καί πέρασαν μέ πολύ κόπο
 τῆ Θράκη, ὅσοι ξεψύγανε, φτάσανε τέλος
 στὴν πατρικὴ μας γῆ – μιά φούχτ' ἀνθρώπων μόλις,
 πού νά 'χει ἡ χώρα τῶν Περσῶν νά κλαίει ποθώντας
 τὴν τόση ἀγαπημένη της πόχασε νιότη.
 Αὐτὴ 'ν' ἡ ἀλήθεια· μά καί πάλι πολλ' ἀφήνω
 ἀπ' τὰ κακά πού σώριασε ὁ θεὸς στοὺς Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

ᾠ δαίμονα σκληρότατε, μέ πόσο βάρος
 πήδηξες πάνω στῶν Περσῶν ὅλο τό γένος !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἄλιμονό μου ἡ ἄμοιρη, πάει ὁ στρατὸς μας.
 Ἄχ, ὄνειρ' ὀλοφάνερο πού εἶδα τῆ νύχτα,
 πόσο ξάστερα μόδειξες τίς συμφορές μας !
 μά πέσατ' ὄξω κι' ὄξω ἐσεῖς, οἱ ὄνειροκρίτες...
 Μά μιά πού τέτοια ἀπόφαση μέ τῆ δικὴ σας
 τῆ γνώμη ἐπήρα, θέλω πρῶτα νά προσπέσω
 στοὺς θεοὺς μέ προσευχές κι ὕστερα ἀπ' τὰ παλάτια
 θά πάω νά φέρω γιά τῆ Γῆ καί τούς νεκροὺς μας
 νά τούς προσφέρω πέλανα, ναί μέν, τό ξέρω,
 γιά πράματα πού τέλειωσαν, μά ἴσως καί δώσουν
 καλύτερ' ἀπὸ δῶ καί μπρός νά μᾶς ἐρθοῦνε.
 Μά καί σεῖς πρέπει σ' αὐτὰ ἐπάνω πού μᾶς τύχαν
 πιστές γιά τούς πιστοὺς κυρίους βουλές νά θρεῖτε.
 Κι ἂν τύχει φτάσει ὁ γιός μου ἐδῶ πρὶν ἀπὸ μένα,
 παρηγοράτε τον ἐσεῖς, κι ὡς τὰ παλάτια
 νά τότε συνοδέψετε, μήπως στά τόσα
 προστέσει τὰ κακά κι ἄλλο κανένα ἐπάνω.

ΧΟΡΟΣ

ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Παντοδύναμε Δία, τώρα πού ἔφθειρες

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τό περήφανο ἀμέτρητο στράτευμα
τῶν Περσῶν, μέσ στα Σούσα κι Ἐκβάτανα
πένθος ἀπλωσες μαῦρο.

Μύριες τώρα γυναῖκες ξεσκίζουνε
μέ τ' ἀδύναμα χέρια τούς πέπλους των
καί μέ δάκρυα ποτάμια ὀλομούσκειτους
πλημμυροῦνε τούς κόρφους των,
πού ὅλες ἔχουνε μέρος στό πένθος.
Κι οἱ Περσίδες οἱ νύφες οἱ ἀβρόκλαυτες
νά ἴδοῦν πίσω ποθώντας τά ταίρια τους
τ' ἀπαλόστρωτ' ἀφήνουν κρεβάτια τους
-ἀναγάλλια τῆς ξέγνοιαστης νιότης των -
καί θρηνοῦν μέ πιό ἀχόρταγο κλάμα.
Μά κι ἐγώ τῶν ἀντρῶν πού χαθήκανε
τιμὴ φέρνω στό θάνατο,
πολυπένθητο θάνατο, ἀλήθεια.

Τώρα πέρα γιά πέρα θρηνεῖ
τῆς Ἀσίας ἡ χώρα π' ἀδειάζει.
τούς ὀδήγησ' ὁ Ξέρξης, ἀλί !
τούς ἐχάλασ' ὁ Ξέρξης, ἀλί.
κι ὅλα τά 'φερ' ὁ Ξέρξης στραβά δίχως γνώση
μέ τά πλοῖα πού πῆε ν' ἀρματώσει.
Γιατί πῶς κι ὁ Δαρεῖος ποτέ στόν καιρό του
δέν προξένησε βλάβη καμιά στό λαό του,
ὁ Δαρεῖος βασιλιάς τοξοκράτης
τῶν Σουσίων ὁ καλός πρωτοστάτης.

Τούς πεζοὺς μας καί ναῦτες μαζί
σάν κοπάδι πουλιῶν μαυροπτέρουγο
τά καράβια ὀδήγησανε, ἀλί !
τά καράβια ἐχαλάσανε, ἀλί !
μ' αὐτὴν πόχουνε πάθει τὴν πλέρια
συμφορὰ στῶν ἰώνων τά χέρια.
Τόσο, πού ὅπως ἀκούω, μετὰ βιᾶς
κι ὁ ἴδιος ἔχει σωθεῖ ὁ βασιλιάς
ἀπό μέσα ἀπό τῆς θράκης τούς καμπίστους
καί χειμωνόδαρτους δρόμους βουνίσσιους.

Οἱ ἄλλοι ὅσοι στά θρόγια τῆς Μοίρας
πρωτοκλήρωτοι πέσανε, ὀιμέ.
στοῦ Κυχρέα τά ξερόβραχα, ὀιμένα,
παραδέρνουνε γύρω, ὀιμέ.

“Ὅχου, στέναζε, σκίζου, διαλάλησε
ὡς τὰ οὐράνια βαριά τῆ συμφορά σου
καί γοερά τὰ τρισάθλια ξέσυρε
καί πικρά φωναχτά σου.

“Ἄχ, φριχτά μέσ στό κύμα ἀργασμένα
τά κορμιά τους ξεσκίζουν, ὀμέ,
τά βουβά τά κουτάβια, ὀμένα,
τῆς ἀμόλυντης θάλασσας, ὀμέ·
μά στά σπίτια πενθοῦν πού τούς χάσαν
κι οἱ γερόντοι γονιοί, πού ὀρφανεύουν,
ὡς τὰ οὐράνια θρηνοῦν καί τήν πάσα
συμφορά τους μαθαίνουν.

Λίγο ἀκόμα καί πιά τῆς Ἀσίας οἱ λαοί
στῶν Περσῶν δέν ἀκοῦνε τό νόμο,
δέν πλερώνουν σάν πρὶν τὰ δοσίματα
πού τούς φόρτωνε ἡ ἀνάγκη στὸν ὦμο,
κι οὔτε ὡς πρῶτα πεσμένοι στά γόνατα
προσταγές θεῖ νά δέχονται πιά,
γιατί τώρα γιά πάντα πάει, χάθηκε
τοῦ μεγάλου ἡ ἐξουσία Βασιλιᾶ.

Κάθε πιά φυλακή ἀπό τίς γλῶσσες
τῶν ἀνθρώπων θά λείψει
κι ὁ λαός, μιά πού βγήκε τῆς βίας ὁ ζυγός
κι ἀπολύθηκε, ἐλεύθερο στόμα θ' ἀνοίξει.
“Ἄχ, τοῦ Αἴαντα τό νησί, πού ὀλοτρόγυρα
ζῶν' ἡ θάλασσα, τώρα μαζί
μέ τό αἶμα κι ὅλη ἔχει τῆ δύναμη
τῶν Περσῶν καταπιεῖ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

“Ὅποιος γνωρίζει, φίλοι μου, ἀπό δυστυχίες,
ξέρει πῶς ὅταν τῶν κακῶν ξεσιάσ' ἡ μπόρα,
οἱ ἀνθρώποι τό ἔχουν καθετί νά τούς τρομάζει·
ἐνῶ σάν τούς τά φέρνει ὁ θεός δεξιά, πιστεύουν
πῶς πάντα ὁ ἴδιος πρῶτος θά φυσᾷ τῆς τύχης.
“Ἔτσι ὅλα τώρα εἶναι γιά μέ φόβο γιομάτα·

στά μάτια ἔμπρός μου τῶν θεῶν προβάλλ' ἢ ἔχθρα
 κι ὄχι χαρμόσυνος ψαλμός βουίζει στ' αὐτιά μου.
 Γι' αὐτό ἐδῶ τώρα ξαναβγῆκ' ἀπ' τό παλάτι
 χωρίς τ' ἀμάξια καί τά μεγαλεῖα τά πρῶτα,
 χοές νά φέρω πρόθυμα, πού ἐξευμενίζουν
 τούς πεθαμένους, γιά τοῦ γιουῦ μου τόν πατέρα·
 ἄσπρο καθάριο ἀπό ἄζευχτη γάλ' ἀγελάδα
 κι ἀπόσταγμα τῆς ἀνθοεργάτρας, ξανθό μέλι,
 μαζί μέ τρεξιμιό νερό πηγῆς παρθένας,
 κι αὐτό τ' ἀνάμα τ' ἄδολο ἀπ' ἄγρια μάνα
 καμάρι κι ἀναγάλλιασμα παλιοῦ κλημάτου,
 κι ἀκόμα τῆς σταχτόχλωρης ἐλιάς, πού πάντα
 μέσ στά φύλλα τῆς ζεῖ, καρπόν εὐωδιασμένο
 κι ἄνθη πλεχτά, παιδιά τῆς γῆς τῆς πανταθρόφας.
 Μά ἐσεῖς, ὦ φίλοι, μέ ὕμνους τῶν νεκρῶν αὐτές μου
 τίς χοές συνοδεύετε καί τοῦ Δαρείου
 τό πνεῦμα κράξετε στό φῶς, ἐνῶ θά στέλνω
 τίς προσφορές μου ἐγώ στούς θεοῦς τοῦ κάτω κόσμου.

ΧΟΡΟΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Τῶν Περσῶν πολυσέβαστη Δέσποινα,
 τίς χοές σου λοιπόν καί σύ στέλνε τες
 στοῦ Ἄδη κάτ' ἀπ' τῆ γῆ τά βασίλεια,
 ἐνῶ μέ ὕμνους καί μεις θά ζητήσουμε,
 οἱ θεοί πού ὀδηγοῦν τούς νεκρούς
 μέσ στή γῆ νά μᾶς εἶναι καλόβουλοι.
 Μά ὦ τοῦ κάτω τοῦ κόσμου τρισάγιοι θεοί,
 Γῆ κι Ἑρμεία καί σύ τῶν νεκρῶν βασιλιά,
 τήν ψυχή του ἀνεβάσετε πάνω στό φῶς,
 γιὰτ' ἂν κάποια γνωρίζει πιό κάλλιο ἀπό μᾶς
 στά δεινά μας γιαιτριά,
 μόνο αὐτός θά μᾶς ἔλεε τό τέλος.

Μ' ἀκούει τάχα ὁ μακαρίτης
 ὁ ἰσόθεος βασιλιάς,
 πού μέ καλονόητη γλώσσα, γλώσσα περσικιά,
 μέ βαριόκλαυτα τοῦ κράζω μοιρολόγια
 καί πικρά ξεφωνητά ;
 Ὅσο φτάνω πιό ψηλά θά διαλαλήσω
 τήν πανάθλια πού μᾶς βρῆκε συμφορά.
 Μ' ἀκούει τάχα ἀπό τόν τάφο του βαθιά ;

Μά ὦ σύ Γῆ κι ἄρχοντες οἱ ἄλλοι
 κάτω τῶν νεκρῶν,
 μέσ' ἀπ' τὰ βασιλεία σας στρέξετε στό φῶς
 ἢ περήφανη ν' ἀνέβει μακάρια ψυχή,
 τῶν Περσῶν ὁ Σουσογέννητος Θεός.
 Στείλετέ μας τον ἐπάνω, πού ὅμοιο ἀκόμα
 ὡς τὰ τώρα σάν αὐτόν
 τῆς Περσίας δέν ἐσκέπασε τό χῶμα.

Πολυαγάπητος, ἀλήθεια, ὁ ἄντρας,
 πολυαγάπητος κι ὁ τάφος,
 γιατί τέτοια ψυχή κρύβει ἀγαπημένη.
 Ἄιδωνέα, στείλε μάς τονε ν' ἀνέβει
 στό φῶς ἔξω. Ἄιδωνέα,
 τόν ἀσύγκριτο Δαριάνα βασιλέα.

Γιατ' ἐκεῖνος δέν ἐπήγαινε ποτέ του
 μ' ἄδικες φθορές πολέμου
 νά χαλάσει τό στρατό του
 καί Θεοῦ σοφία οἱ Πέρσες τόν ἐλέγαν
 κι ἦτανε Θεοῦ σοφία
 κι ἄξια πάντα κυβερνοῦσε τό λαό του.

Βασιλιά μας, ἔλα ἀρχαῖε μου βασιλιά,
 ἔλα, φάνου
 στήν κορφήν αὐτοῦ τοῦ τάφου σου ἐδῶ πάνου
 τόν κροκόβαφο ἔλα, σήκωσε τό σάνταλο
 τοῦ ποδιοῦ σου ὡς ἐδῶ πέρα
 κι ἄσ' νά λάμψει μπρός στά μάτια μας τό φάλαρο
 τῆς τιάρας σου, πατέρα
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Γιά ν' ἀκούσεις νέα κι ἀνάκουστα κακά,
 ἔλα, φάνου.
 ὦ τοῦ ἀφέντη μας ἀφέντη βασιλιά,
 κι ὀλοτρόγυρα ἔχει ἀπλώσει μιά μαυρίλα
 σά θανάτου καταχνιά,
 γιατί ἡ νιότη μας, πατέρα,
 πάει, χάθηκε ὅλη πιά.
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Ἄχ, ἀλί μου, ἀλίμονό μου,
 ὦ πού τόσο ἔχουνε κλάψει ὄλ' οἱ λαοί σου

τή θανή σου,
 τί 'ναι, άφέντη, τί 'ναι, άφέντη, αϋτή πού τώρα
 διπλή βρήκε συμφορά όλη τή χώρα ;
 πάει χάθηκε ό στρατός μας
 πάνε χάθηκαν τά τρίςκαρμα καράβια,
 ξεκαράβια, ξεκαράβια !

ΤΡΙΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ

"Ω μέσα στους πιστούς πιστοί καί τής δικής μου
 σύντροφοι νιότης, Πέρσες γηραλέοι, ποιός τάχα
 πόνος νά' βρε τήν πόλη μου ; κλαίεται, χτυπιέται,
 καί ξεσκίζεται ή γής· στόν τάφο μου άποπάνω
 βλέποντας τή γυναίκα μου παίρνω ένα φόβο,
 κι εϋτύς μέ προθυμιά δέχτηκα τίς χοές της.
 Μά καί σεΐς γύρω έδω στό μνήμα μου θρηνεΐτε
 καί μέ στριγκόφωνα βουητά καί ψυχοξόρκια
 μέ κράζετε πονετικά· μά είναι καθόλου
 εϋκολο τό έβγα κι οι θεοί τοϋ κάτω κόσμου
 νά παίρνουν πιό καλοί παρά νά δίνουν πίσω.
 Μά έγώ, χάρη στ' άξίωμα πού κρατῶ κοντά τους,
 ήρθα· μά θιάσου, μή μου βροϋν πώς θά' χω άργήσει·
 ποιά νέα βαραίνει συμφορά πάνω στους Πέρσες ;

ΧΟΡΟΣ

Δέν τολμῶ νά ύψώσω μάτι,
 δέν τολμῶ ν' άνοιξω στόμα
 μπρός σου, άπ' τό άρχαίο τό σέβας.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' άφοϋ βγήκα τραβηγμένος άπ' τούς θρήνους σου στό φῶς,
 σύντομα, μέ δίχως λόγια νά μακραίνεις περιττά,
 λέγε, τέλειων' όλα κι άφησ' τήν ντροπή πού μου κρατᾶς.

ΧΟΡΟΣ

Τρέμω, πῶς νά σοϋ ύπακούσω,
 πῶς ν' άνοιξω έμπρός σου στόμα
 γιά όσα κάλλιο μήν τ' άκούσεις.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' άφοϋ ό άρχαίος έσένα φόβος σοϋ αντιστέκει τής ψυχής,
 γηραλέα συντρόφισσά μου, έσύ γυναίκα άρχοντικιά,
 άφησ' πιά τά κλάματά σου καί τούς στεναγμούς σου αϋτούς
 κι έλα πέ μου μιάν άλήθεια· στους ανθρώπους συμφορές

πάντοτε μπορεί νά τύχουν καί τούς βρίσκουνε πολλά
κι απ' τή θάλασσα βγαλμένα κι από τή στεριά κακά,
ὅσο θά μακρύνει ὁ δρόμος τῆς ζωῆς των καί πιό μπρός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὡ ἐσύ, πού ὅλους τούς ἀνθρώπους πέρασες στήν εὐτυχία
μέ τήν ἀφταστή σου μοίρα, γιατί κι ὅσο ἦσουν στό φῶς,
ζηλευτός μέσα στούς Πέρσες, τῆ ζωῆ σου ὡσάν θεός
πέρασες μακαρισμένα· μά καί τώρα πιό πολύ
σέ ζηλεύω, πού πρὶν τέτοιας συμφορᾶς ἀβυσσο ἰδεῖς,
πέθανες, Δαρεΐε· γιατί ἄκου μέ δυό λόγια νά σ' τά πῶ.
Πάει καί πάει ἡ δύναμη ὅλη τῶν Περωῶν, μπορείς νά πεῖς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μέ ποιό τρόπο ; ἔπесе ἀρρώστια ἢ ἀπό ἐμφύλιο σπαραγμό ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅχι· μά ὅλος στήν Ἀθήνα κοντά χάθηκε ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί ποιός, πέ μου, ἀπό τούς γιούς μου τόν ὀδήγαε κατά κεῖ ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὁ πολεμόχαρος ὁ Ξέρξης, πού ἄδειασ' ὅλη μας τῆ γῆ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί πεζός ἢ μέ καράβια ρίχτηκε στήν τρέλα αὐτή ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί τά δυό μαζί· διπλό ἦταν μέτωπο διπλοῦ στρατοῦ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί τῆ θάλασσα πῶς τόσος πεζός πέρασε στρατός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόν πορθμό ἔξεψε τῆς Ἑλλῆς νά χεῖ στρατά νά διαβεῖ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἐφτασε ὡς αὐτοῦ, νά κλείσει τό μεγάλο Βόσπορο ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἔτσι ναι· τό νοῦ του κάποιος βέβαια θ' ἄγγιξε θεός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Φοβερός θεός, οἰμένα, πού τοῦ πήρε τά μυαλά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί μπορεί νά δεῖς τί τέλος πού τοῦ φύλαγε κακό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τί ἔπαθαν λοιπόν πού τόσο νά στενάζετε γι' αὐτούς ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὁ χαμός τοῦ στόλου αἰτία νά χαθεῖ ἦταν κι ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι ἔτσι τέλεια ἀπ' τό κοντάρι πάει ὀλάκερος λαός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο, πού ἄδεια ἀπ' ἄντρες ὅλα κλαίουν τὰ Σοῦσα καί θρηνοῦν,

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κρίμας ὁ στρατός μας, ἢ ἄξια βοήθεια μας κι ἀπαντοχή !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ὅλοι οἱ Βάκτριοι πᾶν, χαθῆκαν καί δέ θά'χει γέρους πιά.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄ, ὁ ταλαίπωρος, τί νιότη πόφθειρε συμμαχική !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μόνος κι ἔρμος, λένε, ὁ Ξέρξης μ' ὄχι καί πολλοὺς μαζί –

ΔΑΡΕΙΟΣ

Πῶς καί πού ἔχει καταντήσει ; νά'χει τάχα καί σωθεῖ ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μέ χαρά εἶδε τὰ γιοφύρια πού ἔζευαν τίς δυό στεριές.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι εἶν' ἀλήθεια, νά'χει φτάσει στήν Ἀσία ἐδῶ γερός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ναί, ὅλοι τό 'χουν αὐτό βέβαιο καί κανεῖς δέ λέει ἀλλιῶς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄχ, τί γρήγορα τό τέλος ἦρθε τῶν χρησμῶν ! κι ὁ Δίας
στοῦ ἴδιου τοῦ παιδιοῦ μου ἐπάνω τό κεφάλι ἔκαμε ἔτσι
νά ξεσπάσουν οἱ μαντεῖες· καί γελιόμουν πάντα ἐγώ
πῶς οἱ θεοὶ ἴσως ν' ἀφήναν χρόνια νά περνοῦσαν πρὶν.
μά ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὰ σπρώχνει, βάζει χέρι κι ὁ θεός.
Τώρα φαίνεται ἔχει ἀνοίξει γιά ὅλους τοὺς δικούς πληγῆ
συμφορῶν κι ἦτανε ὁ γιός μου, δίχως νά καλοσκεφτεῖ,
μέσ στῆς νιότης του τῆ θράση, πού κατάφερε ὄλ' αὐτά·
πού φαντάστηκε σά δούλο μέ ἄλυσίδες τόν ἱερό
τόν Ἑλλήσποντο νά τρέχει πῶς θά σταματοῦσε αὐτός,
τό θεϊκό ρέμα τοῦ Βοσπόρου, καί ν' ἀλλάξει τῆ μορφῆ
τοῦ πορθμοῦ καί βάζοντάς του σφυροχτύπητα δεσμά
στράτ' ἀπέναντη ν' ἀνοίξει στό μεγάλο του στρατό·
κι ἄνθρωπος αὐτός, πῶς ὅλους θά νικοῦσε τοὺς θεοὺς
καί μαζί τόν Ποσειδῶνα, πίστεψε ὁ ἄμυαλος ! λοιπόν
πῶς δέν ἦταν τοῦ νοῦ βλάβη πού ἔπιασε τό γιό μου αὐτή ;
Μά φοβοῦμαι, ὁ ἄπειρος ὁ πλοῦτος, τόσων κόπων μου καρπός,
μῆ γενεῖ ὅποιαν προφτάσει ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους ἀρπαγή.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τέτοια μάθαιν' ἀπό φίλους, πού'χε γύρω του κακοὺς
ὁ ἀψύξ Ξέρξης· καί τοῦ λέγαν πῶς ἐσύ πλοῦτο πολύ
μάζεψες γιά τὰ παιδιά σου στοὺς πολέμους· ἐνῶ αὐτός
μέσ στό σπιτί, ὄχι σάν ἄντρας, σέρνει μόνο τό σπαθί

καὶ καθόλου δέν αὐξαίνει τοῦ πατέρα του τὸ βιός.
 Τέτοιους ντροπιασμούς ν' ἀκούει κάθε μέρα ἀπ' τοὺς κακοὺς
 φίλους, τὸ ἔβαλε στό νοῦ του κι ἀποφάσισε κι αὐτὸς
 νά σηκώσει κατὰ πάνω στήν Ἑλλάδα τὸ στρατό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Οἱ ἐργάτες εἶν' αὐτοὶ λοιπόν τῆς πιό μεγάλης
 κι ἀξέχαστης καταστροφῆς, πού τέτοια ὡς τώρα
 δέ ρήμαξε ποτέ τὴν πόλη αὐτὴ τῶν Σούσων,
 ἀπ' ὅταν παραχώρησεν ὁ Δίας πατέρας
 σ' ἔν' ἄντρα τὸ προνόμιο αὐτό, νά ἐξουσιάζει
 ὀλόκληρη τὴν προβατόθροφην Ἀσία
 καὶ νά τὴν κυβερνᾷ μέ τὸ σκήπτρο στό χέρι.
 Τοῦ στρατοῦ πρῶτος βασιλιάς γένηκε ὁ Μῆδος,
 καὶ τὸ ἔργο του ἀποτελείωσε κατόπι ὁ γιός του,
 γιὰτ' εἶχε στίς ὀρμές κυβερνήτη τὸ νοῦ του·
 Τρίτος ὁ Κύρος, βασιλιάς εὐτυχιόμενος,
 πού χάρισεν εἰρήνην σ' ὅλους τοὺς λαοὺς του
 κι ἀκόμα τοὺς Λυδοὺς ὑπόταξε καὶ Φρύγες
 καὶ δάμασ' ὅλη μέ τὴ θιά τὴν Ἰωνία,
 γιὰτ' εἶχε γνώση κι ὁ θεὸς ἐχθρὸς δέν τοῦ ἦταν.
 Ὁ γιός τοῦ Κύρου ὁ τέταρτος ἦταν στρατάρχης,
 πέμπτος βασιλεψεν ὁ Μάρδης, τῆς πατρίδας
 καὶ τῶν ἀρχαίων τῶν θρόνων ντροπιασμα, ὡς πού μέσα
 στὰ παλάτια μέ δόλο ὁ ἄξιος ὁ Ἀρταφέρνης
 μ' ἄλλους μαζί τὸν σκότωσε πιστοὺς συντρόφους,
 πού αὐτὸ τὸ χρέος τοὺς ἔπεφτε. Κι ἐγὼ κατόπι,
 ἀφοῦ ὁ λαχνός μου πέτυχε πού ἐπιθυμοῦσα,
 πολλοὺς πολέμους σήκωσα μέ στρατῶν πλήθη,
 δίχως ποτέ ἀφορμὴ τόσο κακοῦ νά γίνω
 στὴ χώρα μου· μά ὁ γιός μου ὁ Ξέρξης, σά νέος πού ναι,
 ἔχει μυαλά νεανικά καὶ δέ θυμᾶται
 τίς πατρικὲς παραγγελιές μου. Μά ἐσεῖς, φίλοι
 συνομηλικοί, ξέρετε καλά πῶς ὅλοι
 οἱ ἄλλοι μαζί, πού αὐτὸ ἀνεβήκαμε τὸ θρόνο,
 δέ θά βρεθεῖ τόσο κακό νά ἔχομε κάμει.

ΧΟΡΟΣ

Λοιπόν, σέ ποιό συμπέρασμα τὰ λόγια αὐτά σου,
 βασιλέα Δαρεῖε, σταματοῦν ; πῶς θά μπορούσε
 κι ὕστερ' ἀκόμα ἀπ' ὅλα αὐτά γιά μᾶς τοὺς Πέρσες
 νά στρέψει πάλι στό καλύτερον ἢ τύχη ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄν πιά πολέμους δέν κινήσετε στὸν τόπο
 τῶν Ἑλλήνων, οὔτε κι ἂν πιότερο εἶναι ἀκόμα

τό μηδικό τό στράτευμα· γιατί τήν ἴδια
τή χώρα τους ἔχουν ἐκείνοι σύμμαχό τους.

ΧΟΡΟΣ

Τί θές νά πεις ; καί πῶς τήν ἔχουν σύμμαχό τους ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τούς πάρα καί πολλούς σκοτώνει μέ τήν πείνα.

ΧΟΡΟΣ

Θά στείλωμ' ἐκλεχτό στρατό ἐλαφροζωσμένους.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μά οὐδέ κι αὐτός πόμεινε τώρα στήν Ἑλλάδα
τοῦ γυρισμοῦ του θενά βρεῖ τό δρόμο πίσω.

ΧΟΡΟΣ

Τί λές, λοιπόν, δέν πέρασ' ὅλος τῶν βαρβάρων
ὁ στρατός τόν Ἑλλησποντο ἀπ' τήν Εὐρώπη ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ὅχι, μά λίγοι ἀπό πολλούς, ἂν κανεῖς πρέπει
στίς προφητείες τίς θεϊκές νά δίνει πίστη
βλέποντας ὅσα βγήκαν ὡς τά τῶρ' ἀλήθεια,
γιατί δέν ἀληθεύουν ἄλλες, κι ἄλλες ὄχι.
Κι ἂν ἔτσ' εἶναι, στηρίχτηκε σ' ἐλπίδες κούφιεσ
π' ἄφησ' ὁ Ξέρξης διαλεχτό στρατοῦ ἐκεῖ πλῆθος
καί τώρα μένουν ὅπου ὁ Ἄσωπός ποτίζει
τόν κάμπο, θρέφοντας τή γῆ τῶν Βοιωτῶν του.
Κι ἐδῶ εἶναι ἡ πιό χειρότερη πού τοὺς προσμένει
νά πάθουν συμφορά, γιά τήν ἀποκοτιά τους
καί τ' ἄθεα τά φρονήματα· γιατί σάν ἦρθαν
στής Ἑλλάδας τή γῆ, δέν κρατήθηκαν, χέρι
σ' ἀγάλματα τῶν θεῶν ἱερόσυλο μή βάλουν
καί φωτιά στοὺς ναοὺς· καί τώρα εἶν' οἱ βωμοί τους
ἀφανισμένοι καί συθέμελα ἀπ' τή ρίζα
τῶν θεῶν τ' ἅγια ἀνάκατα στή γῆ στρωμένα.
Ἄπ' ὅσα λοιπόν ἔπραξαν, ὄχι πιό λίγα
κακά παθαίνουν, κι ἄλλα μέλλονται, κι ἀκόμα
πάτο δέ βρῆκε ἡ συμφορά, μά ὅλο ἀνεβαίνει
τόση σφαγή θενά γενεῖ κι αιμάτου πήχτρα
σπ' τή γῆ τῶν Πλαταιῶν ἀπό τή δῶρια λόγχη,
πού ὡς τήν τρίτοσπαρτη γενιά τῶν νεκρῶν στοῖβες
ἄφωνα θενά λέν στά μάτια ὄσων τίς βλέπουν,
πῶς ἄνθρωπος θνητός δέν πρέπει νά τό παίρνει
ἀπάνω του παρά πολύ, γιαι' ἡ περφάνια
μεστῶνοντας καρποφοράει ὀλέθρου στάχυ,
ἀποῦθε ὁ πολυδάκρυτος τρυγιέται θέρος.

Τὴν τέτοια λοιπὸν βλέποντας τὴν πλερωμὴ τους,
 μὴν ξεχνάτε τὴν Ἀθῆνα καὶ τὴν Ἑλλάδα
 κι ἂς μὴν καταφρονᾶ κανεὶς τ' ἀγαθὰ πόχει,
 μὴν πάει καὶ χάσει, ἄλλα ζηλεύοντας, τὸ βίό του.
 γιατί βαρὺς κριτῆς στέκει ἀπὸ πάνω ὁ Δίας
 πού τὴν ὑπέρμετρη ἔπαρση σκληρὰ κολάζει.
 Ἔσεῖς λοιπὸν, ἀφοῦ τοῦ λείπει ἐκείνου ἡ γνώση,
 στὰ σύγκαλά του φέρτε τον μέ νουθεσίες,
 μὴν τὴν ἀντίθετη τύφλωση τοῦ νοῦ του ἀφήσει
 καὶ τὴ θρασιά του ἀποκοτιά. Μὰ εσὺ τοῦ Ξέρξη
 καλὴ γριά μάνα πῆγαινε ἀπὸ μέσα, πάρε
 τὴν πιὸ λαμπρὴ στολὴ νὰ ὑποδεχτεῖς τὸ γιό σου,
 γιὰτ' ἓνα γύρω ἐπάνω του ξεσκλίδια ρεύουν
 ἀπὸ τῆς συμφορᾶς τὸν πόνο ξεφτισμένα
 τῆς πολυξόμπλιαστης τὰ φάδια φορεσιάς του·
 καὶ σύ μέ τὰ καλά σου λόγια ἡμέρωσέ τον,
 γιατί ἐσέ μόνο, ξέρω, θά δεχτεῖ ν' ἀκούσει.
 Μὰ τώρα ἐγὼ γυρνῶ κάτω στῆς γῆς τὰ σκότη·
 καὶ σεῖς, γερόντοι, χαίρετε καὶ μέσα ὡστόσο
 σ' αὐτές τῆς συμφορᾶς δίνετε τῆς ψυχῆς σας
 ὄση ἀναγάλλια ἢ πᾶσα μιά θά φέρνει μέρα·
 γιὰ τοὺς νεκροὺς τίποτα δέ φελοῦν τὰ πλοῦτη.

ΧΟΡΟΣ

Ἄχ, πόσο ἀκούοντας σπάραξα τὰ ὅσα μᾶς βρῆκαν
 τωρινὰ πάθη κι ὅσα εἶναι νὰ ῥθοῦν ἀκόμα.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὦ μαύρη μοῖρα, πόσος μέ γιομίζει πόνος
 νὰ βάζω αὐτὰ στό νοῦ μου τὰ κακά, μ' ἀπ' ὅλα
 τῆς σκίζει ἐκεῖνο πιὸ πολύ, ν' ἀκούω τὴν τόση
 τῆς φορεσιάς του καταφρόνια, πού σκεπάζει
 τοῦ γιοῦ μου τὸ κορμί· μὰ τώρα πάω νὰ πάρω
 στολὴ ἀπὸ μέσα, γιὰ νὰ δῶ πῶς τὸ παιδί μου
 θά ὑποδεχτῶ· γιατί ποτέ στὴ δυστυχία
 δέν θά προδώσουμε ὅ,τι πιότερο ἀγαποῦμε.

ΧΟΡΟΣ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Ἄχ, τί μεγάλη, ἀλήθεια, κι ὁμορφὴ γιὰ μᾶς
 καλοκυβέρνητ' ἡ ζωὴ μας πού περνοῦσε,
 τότε πού ὁ γηραλέος ὁ βασιλιάς
 μέ χέρι παντοδύναμο καὶ μ' ἄκακῃ καρδιά

ὁ ἀνίκητος, ὁ ἰσόθεος
Δαρεῖος τῆ χώρα κυβερνοῦσε.

Καί πρῶτ' ἀπ' ὄλα ξεσηκώναμε στρατοῦς
στόν κόσμον ξακουστούς, πού παίρναν
κι ἔριχναν κάτω κάστρα πυργωτά'
κι οἱ γυρισμοὶ ἀπ' τόν πόλεμον δίχως καμιὰ ζημιὰ
στά εὐτυχησμένα σπίτια μας
πίσω μέ δόξα καί τιμὴ μᾶς φέρναν.

Πόσες δέν πήρε ἐκεῖνος πολιτεῖες, χωρίς
τοῦ Ἄλη τό ρέμα νά περάσει
κι οὐδ' ἀπ' τὰ σπίτια του ἔξω νά θγεῖ,
καθὼς τίς ποταμίσιες γύρω ἐκεῖ
στῆς λίμνης τῆς Στρυμόνιας τὰ νερά,
πού γειτονεύουν μέ τὴ Θράκη.

Κι ἐκεῖνες, πού ἔξω ἀπὸ τὴ λίμνη, κατὰ τὴ στεριά,
τριγύρω πύργοι δυνατοὶ τίς ζώνουν
ὑπάκουες ἦταν τοῦ δικοῦ μας βασιλιᾶ,
κι ὅσες γύρω στῆς Ἑλλῆς τὴν πλατιά ποριά,
κι ἡ Προποντίδα ὄλ' ἡ βαθύκορφη
καί τό στενὸ ἄνοιγμα τοῦ Πόντου.

Καί τὰ νησιά τὰ κυματοπερίβρεχτα
πού γύρ' ἀπὸ τόν πελαγίσιο κάβο
βρίσκονταν στὴ στεριά μας κοντινά
καθὼς ἡ Λέσβο, ἡ Σάμο ἡ ἐλιόφυτη
Χιό, Πάρο, Νάξο, Μύκονο,
καί κολλητὰ στὴν Τήνο ἡ Ἄντρο.

Κι ἀκόμα εἶχε δικές του μέσ στὴ θάλασσα
κι ἀπὸ τὴ μιὰ στεριά ὡς τὴν ἄλλη
τὴ Λῆμνο, Ρόδο, Κνίδο κι Ἰκαριά
τίς πολιτεῖες τῆς Κύπρου Πάφο, Σόλους καί
τὴ Σαλαμίνα, πού ἡ μητρόπολις τῆς σήμερα
σ' αὐτοῦς τοὺς στεναγμούς μᾶς ἔχει βάλει.

Καί στῶν Ἑλλήνων τὴν Ἴωνική τὴ γῆ,
τίς πολυάνθρωπες καί πλούσιες πολιτεῖες
πού πήραμε, ἦταν ἡ βουλή του'
μά εἶχανε δύναμη ἀκατάλυτη
κι οἱ ἄρματομάχοι οἱ ἄντρες του
κι οἱ μαζωχτοὶ ἀπ' ὀλοῦθ' ἐπίκουροὶ του.

ΕΞΟΔΟΣ

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅιμέ !

Συμφορά μου, ὁ βαριόμοιρος ! τί ἴτανε
ἢ φριχτή κι ἢ πιό ἀπ' ὅλα ἀνεπάντεχη
συμφορά πού μου σύντυχε ;
μέ ποιά ἀνήμερη μάνητα ὁ δαίμονας
στών Περσῶν τή γενιά πάνω χύμηξε !
Ὅ ἀθλιος τί νά γενῶ ; μου κοπήκανε
γόνα κι ἦπατα, πού εἶδα τῆς χώρας μου
τούς γερόντους αὐτούς, Ἄχ, δέν ἦτανε
θέ μου, μ' ὅλους τούς ἄλλους πού χάθηκαν
νά μέ σκέπαζε
τοῦ θανάτου κι ἐμένα ἢ μοίρα !

ΧΟΡΟΣ

Ὅχ ἀλί, βασιλιά ! τρισαλί μου
ὁ γενναῖος μας στρατός κι ἡ Περσόνομη
τρανή δόξα καί ἡρώων τό καύχημα
πού τούς θέρισε
τό δρεπάνι τοῦ Χάροντα τώρα.
Θρηνεῖ ἡ χώρα τά νιάτα τοῦ τόπου της
πού μακέλεψ' ὁ Ξέρξης στοιβάζοντας
ἀπό Πέρσες τόν Ἄδη' κι ἀρίφνητοι
χαροκόποι, ὅλο τ' ἄνθος τῆς χώρας μας,
τοξομάχοι τρανοί, πλήθη ὀλόπικνα,
ἢ καλή ἀπαντοχή μας, ἀλίμονο,
χίλιοι μύριοι γιά πάντα χαθήκανε·
κι ἡ Ἀσία μαζί των στά γόνατα
θλιβερά καί βαριά,
βασιλιά μου, ἔχει γύρει.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι εἰμ' ἐγώ – νά μέ κλαῖς
τόν τρισάθλιο – πού, ἀλίμονο,
γιά δυστυχία ἐγεννήθηκα
τῆς γενιάς καί τῆς χώρας μου.

ΧΟΡΟΣ

Κακόσυρτο ξεφωνητό,
κακομελέτητο σκοπό
Μαριανδυνοῦ θά βγάλω μοιρολόγου
μέσα στά δάκρυά μου πνιχτό
νά χαιρετήσω, ὀιμέ, τό γυρισμό σου.

ΞΕΡΞΗΣ

Κόψετε κλάμα κι ὄδυρμό
καὶ κακοβούητο στρίγκιασμα, ὀιμέ,
ἀφοῦ ἔτσι τώρα ἢ μοῖρα μου
ἐνάντια ἔχει στραφεῖ γιὰ μέ.

ΧΟΡΟΣ

Θά σύρω, ναί, βαριόκλαυτο ὄδυρμό,
φόρο ἄξιο γιὰ τ' ἀνάκουστά μας πάθη,
πού πάνω μᾶς βάρεσανε στή θάλασσα
καὶ θρηνηλόγος τῆς γενιᾶς καὶ χώρας μας
θά σκούζω βουτημένος μέσ στό δάκρυ.

ΞΕΡΞΗΣ

Τῶν Ἴωνων ἦταν πού μᾶς ἄρπαξε
τῶν Ἴωνων ὁ καραβομάχος
ὁ Ἄρης, πού βάρυν' ἀπ' τό μέρος τους,
θερίζοντας τή μαύρη ἄπλα τῆς θάλασσας
καὶ τούς κατάρατους γιαλοὺς καὶ βράχους.

ΧΟΡΟΣ

Ἵχου μου, σκούζω, μά ρωτῶ
γιὰ ὅλους νά μάθω, ποῦ 'ν' οἱ τόσοι
οἱ φίλ' οἱ ἄλλοι : ποῦ οἱ πιστοὶ σου ἀκόλουθοι
ὁ Φαραντάκης, Σούσαντας
Πελάγωνας, Δοτάμης κι ὁ Ἄγδαβάτης,
Ψάμμης κι ὁ πού τ' Ἀγβάταν' ἄφησε
νά σ' ἀκλουθήσει Σουσιοκάνης :

ΞΕΡΞΗΣ

Τούς ἄραχλους τούς ἄφησα,
ἀφοῦ ἀπό Τυριανή γαλέρα
βουλιάξανε, νά παραδέρνουνε
γύρω στῆς Σαλαμίνας τούς γιαλοὺς
χτυπώντας τήν τραχιά τήν ξέρα.

ΧΟΡΟΣ

Ἵχου μου, ποῦ 'ναι κι Φαρνοῦχος σου,
πού 'ν' ὁ γενναῖος ὁ Ἀριόμαρδός σου ;
πού κι ὁ Σευάκης βασιλιάς,
ὁ Λίλαιος, ξακουστή γενιά,
ὁ Μέμφης, ποῦ ὁ Ὑσταίχμας
Μασίστρας, Ἄρτεμβάρης, Θάρυβης,
σέ ρωτῶ πάλι, πές μας :

ΞΕΡΞΗΣ

Ἵιμέ, οἰμένα, τήν πανάρχαια
τή μισητὴν Ἀθήνα ἦταν νά δοῦνε

κι ὄλοι τους τώρα μιά βουτιά,
 ἀλί μου, ἀλί μου, στή στεριά
 οἱ δόλιοι σπαρταροῦνε.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἀκόμα καί τόν πάντα σου πιστό
 μέσ στους πιστούς, τόν ὀφθαλμό σου,
 πού μύριους μύριους σοῦ μετροῦσε τό στρατό
 τόν Ἄλπιστο, τό γιό τοῦ Βαταβώχου,
 καί τό Σησάμα, τοῦ Μεγάβατου παιδί,
 τόν Πάρθο τό μεγάλο κι Ἰοιθάρη
 τούς ἄφησες, τούς ἄφησες κι αὐτούς ἐκεῖ,
 ἀλί στους δύστυχους, ἀλί,
 συμφορές πιό ἀπό συμφορές
 στους ξακουστούς Πέρσες νά λές.

ΞΕΡΞΗΣ

Ἦχ, τί λαχτάρω καί καημό
 γιά τούς γενναίους μου τούς συντρόφους
 μου ζωντανεύεις, ὅσο λές
 τ' ἀξέχαστα μαύρα κακά !
 βογγάει μέσα μου ἡ καρδιά.

ΧΟΡΟΣ

Μ' ἀκόμα πόσους κι ἄλλους λαχταρῶ
 τόν π' ὀδηγοῦσε μύριους Μάρδους Ξάνθη
 καί τόν Ἀγχάρη καί τόν πολεμόχαρο
 Διάιξη καί τόν Ἀρσάμη
 τόν ἀρχικαβαλάρη,
 καί τό Δαδάκη καί τό Λύθιμνο,
 τόν Τόρμο τόν ἀχόρταγο στή μάχη.
 Χάνω τό νοῦ, χάνω τό νοῦ,
 πού γύρω ἀπό τό τροχόσυρτο
 κουβούκλι σου δέ σ' ἀκλουθοῦν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πάνε χαθῆκαν ὄλ' αὐτοί, πού μοῦ ὀδηγοῦσαν τό στρατό.

ΧΟΡΟΣ

Πάνε χαθῆκαν, ὦ ντροπή, μέ θάνατο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ἄλί μου ἐγώ, ἀλί μου ἐγώ !

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί μου, ἀλί, ἀπό τό θεό
 τ' ἀνέλπιστο ἤβρε μας κακό.
 πῶς ξεχωρίζ' ἡ θεϊκιά
 κατάρα, φανερά !

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσο μᾶς χτύπησε σκληρά γιά πάντα ἡ συμφορά !

ΧΟΡΟΣ

Μᾶς χτύπησε, φῶς φανερό.

ΞΕΡΞΗΣ

Μ' ἀνάκουστο ξολοθρεμό.

ΧΟΡΟΣ

Ὦρα κακιά τᾶ Ἴωνικά
σκαριά ἀντικρίσαμε σκαριά
καί βγήκε ὁ πόλεμος κακός
στό γένος τῶν Περσῶν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πῶς ὄχι ; ὦ χτύπημα βαρύ,
τόσος στρατός νά μου χάθει !

ΧΟΡΟΣ

Τί δέν ἐχάθη ἀπ' τήν πολλή
τή δύναμη τήν Περσική ;

ΞΕΡΞΗΣ

Βλέπεις τί μένει τώρα πιά
ἀπ' τή δική μου ἀρματωσιά.

ΞΕΡΞΗΣ

Τό βλέπω, βλέπω, νάι !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί τή σαίτοδόχ' αὐτή -

ΧΟΡΟΣ

Τί λές ἀκόμα ἔχει σωθεῖ ;

ΞΕΡΞΗΣ

Τή βελοθήκη μοναχή.

ΧΟΡΟΣ

Καί πάρα λίγα ἀπό πολλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χάθηκε κάθε ἀπαντοχή.

ΧΟΡΟΣ

Ἄχ, τῶν Ἴωνων ὁ στρατός
δέν φεύγει στόν ἐχθρόν ἐμπρός.

ΞΕΡΞΗΣ

Γενναῖος, ἀλήθεια, μά κακό
τέτοιο δέν ἐλπίζα νά δῶ.

ΧΟΡΟΣ

Θέλεις νά πεῖς γιά τό φευγιό
τοῦ τόσοσ πληθους καρabiών ;

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσχις' άπάνω μου κι αυτά
τά ρουχα από τή συμφορά.

ΧΟΡΟΣ

Τό βλέπω, βλέπω, ναι !

ΞΕΡΞΗΣ

"Όσο νά κλάψεις λίγο 'ναι.

ΧΟΡΟΣ

Διπλά κακά καί τριδιπλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Λύπη σ' έμάς, του έχτρου χαρά.

ΧΟΡΟΣ

Καί μάς κοπήκαν τά φτερά·

ΞΕΡΞΗΣ

Πάει μου ή κάθε συνοδειά.

ΧΟΡΟΣ

Πού τούς δικούς μας, τρισαλιά,
βρήκε στό κύμα ώρα κακιά.

ΞΕΡΞΗΣ

Κλαΐε καί κλαΐε τά πάθη μου καί μέσα έρχου μαζί.

ΧΟΡΟΣ

"Ω πάθος, πάθος, τρισαλί !

ΧΟΡΟΣ

'Απ' άθλιους σ' άθλιους, δόσιμο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε μέ σπαραχτή μαζί φωνή
άλι καί τρισαλί.

ΧΟΡΟΣ

Βαριά 'ναι, αλήθεια, ή συμφορά,
μά κι αυτό πάρα μέ πονεί.

ΞΕΡΞΗΣ

Σπάραζε, δέρνου, στέναζε για χάρη μου.

ΧΟΡΟΣ

Θρηνώ μέ πόνο καί καημό.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι αντίφωνο στους θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

Δέ λείπει, άφέντη, ή άφορμή.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε πιό σπαραχτά λοιπόν και πιό ψηλά.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλι και τρισαλί !
κι ἄθλια θά σμίξουν θλιθερά
δερνοχτυπήματα ξανά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χτύπα τά στήθια και ούρλιαχτό χούγιαξε Μυσιανό.

ΧΟΡΟΣ

ὦ πόνοι, ὦ συμφορά !

ΞΕΡΞΗΣ

Και τό λευκό τό γέني σου τράβα τό μαδιστό.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά.

ΞΕΡΞΗΣ

Και κόψε ὀξιά ξανά στριγκιά.

ΧΟΡΟΣ

Κι αὐτό θά κάμω, νά !

ΞΕΡΞΗΣ

Σκίζε τά ρουχ' ἀπάνω σου μέ χέρια ἀψά.

ΧΟΡΟΣ

ὦ πόνοι, ὦ συμφορά !

ΞΕΡΞΗΣ

Και τό στρατό μας κλαίοντας τράβα σου τά μαλλιά.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά !

ΞΕΡΞΗΣ

Κι ἄς ρέουν τά μάτια σου ρονιά.

ΧΟΡΟΣ

Μέ πλημμυροῦνε, νά·

ΞΕΡΞΗΣ

Ἄντιφωνο στούς θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλι και τρισαλί !

ΞΕΡΞΗΣ

Και στά παλάτια σύρετε μέ θρήνο κι ἀναστεναγμό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλι και τρισαλίμονό μου ἐγώ !

ΞΕΡΞΗΣ

Μέσα στήν πόλη, ὄχοῦ βοή !

ΧΟΡΟΣ

Ἀλήθεια, θρήνος καὶ βοή.

ΞΕΡΞΗΣ

Σκούζετε, θλιθερή πομπή.

ΧΟΡΟΣ

Ὅχου, κακοπερπάτητη γῆ τῆς Περσίας γῆ !

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅχου γι' αὐτούς πού χάθηκαν στά τρισκαρμα σκαριά.

ΧΟΡΟΣ

Καί σένα τώρα προβοδῶ μέ κακοθρήνητα γουητά !

Β'

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

Παράρτημα Β

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ

“Αν ήταν δυνατό νά φανταστούμε έναν αρχαίο Ἀθηναῖο τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα νά ζεῖ ἀνάμεσά μας καί ἀποφασίζαμε νά τόν διασκεδάσουμε πηγαίνοντάς τον στό θέατρο, γιά νά ἰδεῖ κάτι ἀνάλογο μέ τήν κωμῳδία τῆς ἐποχῆς του, δέ θά ἔπρεπε νά τόν ὀδηγήσομε στήν παράσταση μιᾶς σημερινῆς κωμῳδίας. Γιατί ἡ σημερινή κωμῳδία ἔχει μακρινό τῆς πρόγονο τή «νέα» πού λέμε ἑλληνική κωμῳδία τοῦ 4ου καί τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα, αὐτή ὅμως, ὅσο καί νά φανεῖ παράξενο, χρωστάει πιά πολλά στήν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη παρά στήν ἀρχαία κωμῳδία τοῦ Ἀριστοφάνη καί τῶν ἄλλων ὁμοτέχνῶν του. Μόνο ἂν ὀδηγούσαμε τόν παλιό Ἀθηναῖο σέ μιᾶ ἐπιθεώρηση, μόνο ἐκεῖ θά ἐδῶρισε ἴσως κάτι ἀπό τόν ἀέρα τῆς κωμῳδίας τοῦ 5ου αἰῶνα, μέ τήν ἐπίκαιρη πολιτική σάτιρα, τά ἀνοιχτά πειράγματα καί τό χαλαρό δέοιμο τῶν σκηνῶν μεταξύ τους.

Ἀντίστοιχα, ὁ σημερινός θεατής δέν μπορεῖ νά μπεῖ εὐκόλα στό νόημα μιᾶς ἀρχαίας ἀττικῆς κωμῳδίας. Πολλά ἀπό τά στοιχεῖα τῆς εἶναι ἀνάγκη νά ἐξηγηθοῦν πῶς ἀναπτύχτηκαν καί πῶς σιγά σιγά συγχωνεύτηκαν σ' ἕνα σύνολο. Ἄν ἐξαίρεσομε τό ἔργο τοῦ Πίνδαρου, δέν ὑπάρχει, νομίζω, ἄλλο ἀρχαῖο λογοτεχνικό εἶδος πού νά ἔχει περισσότερο τήν ἀνάγκη τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, γιά νά κατανοηθεῖ, ἀπό τήν ἀρχαία κωμῳδία. Ἄς ἐξετάσομε τή γένεση καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας.

Ὅπως ὁ Παρθενώνας συνδυάζει τόν ἰωνικό μέ τό δωρικό ρυθμό, ὅπως ἡ τραγωδία ἀπαρτίστηκε ἀπό τό δωρικό χορικό καί τόν ἰωνικό διάλογο, ἔτσι καί ἡ ἀρχαία κωμῳδία, γιά νά ὀλοκληρωθεῖ, χρειάστηκε νά συγκεκριάσει στοιχεῖα δωρικά καί ἰωνικά, κι ἄς εἶναι καθαρό κι αὐτή ἀττικό δημιούργημα. Ἀπό τά κυριότερα χαρακτηριστικά τῆς, τήν ἀπύλωτη ὁμολογία καί τήν ἀνίλη σάτιρα σύγχρονων γνωστῶν προσώπων, τό πρῶτο πάθησε ἀπό τίς αὐτοσχέδιες κωμικές παραστάσεις τῶν Δωριέων, τό δεύτερο, ἡ προσωπική σάτιρα, τό «ἰαμβίζεῖν», ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, εἶναι στοιχεῖο καθαρά ἰωνικό· δέν ἔχομε παρά νά θυμηθοῦμε τοῦς ἰάμβους τοῦ Ἀρχίλοχου.

Κωμωδία είναι ή ωδή, τό τραγούδι του κώμου. Κωμος στήν Ἀθήνα σημαίνει ἀρχικά μιά συντροφιά ἀπό ἄντρες, πού ὕστερα ἀπό γλέντι τριγυροῦν στούς δρόμους, ὄχι καί πολύ νηφάλιοι, τραγουδώντας, χειρονομώντας, πειράζοντας τούς διαδότες καί συχνά λέγοντας πράγματα ὄχι καί πολύ κατάλληλα, γιά νά τ' ἀκούσουν τ' αὐτιά μιᾶς κοπέλας. Αὐτός ὁ χορός τῶν ἀντρῶν πού «κωμάζει», γλεντάει, ἀποτέλεσε τόν πυρήνα τῆς κωμωδίας. Τόν 6ο π.Χ. αἰώνα συνδέθηκε στήν Ἀττική μέ τό Διόνυσο κι ἔτσι παρουσιάζεται στίς γιορτές τοῦ θεοῦ, συχνά μασκαρεμένος σέ διάφορα ζῶα, σέ κατοίκες, βατράχους, μέλισσες, σφήκες, μερμήγκια, ἀκόμα καί σέ πουλιά καί σέ ψάρια.

Μέ κέντρο τά αὐτοσχέδια στήν ἀρχή τραγούδια τῶν χορευτῶν αὐτῶν, τούς ὄχι καί πολύ σεμνοῦς χορούς τους καί τά ἀνοιχτά πειράγματά τους σχηματίζεται σιγά σιγά ή ἀρχαία κωμωδία, ἀφομοιώνοντας καί ἄλλα στοιχεῖα ὡσπου νά πάρει τήν ὀριστική τῆς μορφή. Ἐνα ἀπό τά πιό παλιά στοιχεῖα τῆς εἶναι ή π α ρ ἄ σ η. Ὁ χορός στήν ἀρχή τῆς παράστασης, συνοδευμένος ἀπό τόν ἴδιο τόν ποιητή, «παρέβαινε πρὸς τόν δῆμον», παρουσιάζόταν δηλαδή μπροστά στό λαό τῆς Ἀθήνας πού παρακολουθοῦσε τήν παράσταση· ἐκεῖ ὁ ποιητής μιλοῦσε ἀπευθείας στό κοινό, γιά νά τοῦ συστηθεῖ· ἔπειτα ὁ χορός ἔψαλλε μιά ὠδή, γιά νά τιμήσει κάποιο θεό, κι ἀκόμα ἔλεγε διάφορα πειράγματα γιά παρόντες καί ἀπόντες συντοπίτες.

Μέ τόν κῶμο συνδέθηκε πολύ νωρίς κι ἕνα ἄλλο στοιχεῖο, ὁ ἄ γ ῶ ν α ς. Ἡ κωμωδία τόν δανείστηκε, φαίνεται, ἀπό τοῦ Ἐπίχαμου τά «δράματα», ὅπως λέγονταν τότε, τίς κωμωδίες, θά λέγαμε ἐμεῖς σήμερα. Ὁ Ἐπίχαμος ἦταν Δωριέας καί καταγόταν ἀπό τά Μέγαρα τῆς Σικελίας. Στόν ἀγῶνα παρουσιάζονται δύο πρόσωπα, πολλές φορές ἀλληγορικά ή καί ὁ χορός μοιρασμένος σέ δύο, νά συζητοῦν μαλώνοντας γιά τό ποιός ἀπό τούς δύο ἔχει δίκιο σ' ἕνα ζήτημα, ποιός εἶναι καλύτερος κτλ. Ἐτσι στούς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνη μαλώνει ὁ Αἰσχύλος μέ τόν Εὐριπίδη, ποιός εἶναι ἀνώτερος τραγικός ποιητής. Σέ μιά κωμωδία τοῦ Ἐπίχαμου μάλωναν ή Γῆ καί ή Θάλασσα, ποιά εἶναι περισσότερο ὠφέλιμη στόν ἄνθρωπο.

Τό τρίτο στοιχεῖο, αὐτό ἐξάπαντος δωρικό, παρμένο ἀπό τίς δωρικές λαϊκές παραστάσεις, εἶναι οἱ ἠθοποιοί. Οἱ ἠθοποιοί τῆς κωμωδίας ἔχουν κωμικά φουσκωμένες κοιλιές καί ὀπίσθια καί φοροῦν μάσκες κωμικές καί φαλλό. Ὁ φαλλός εἶχε ἀρχικά μαγική - θρησκευτική σημασία καί συμβόλιζε τή γονιμότητα. Τόν περιέφεραν ὁμάδες «κωμαζόντων» ὑμνώντας τή δύναμή του μέ αὐτοσχέδια τραγούδια – τά περίφημα φ α λ λ ι κ ἄ. Ἀργότερα συνδέθηκε μέ τό Διόνυσο· οἱ ἠθοποιοί τῆς κωμωδίας μέ τό νά τόν φοροῦν

ἔδειξαν πὼς ἀνίζουν στό θίασο τοῦ θεοῦ. Ἐπὶ τὴν ἄλλη, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἓνα τέτοιο σύμβολο τόνιζε τὸ κωμικὸ στοιχεῖο στὴν ἐμφάνισή τους, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ μάσκες καὶ τὰ φουσοκωμῆματα ὀπίσθια, καὶ ἔδειχνε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ ποιά σφαίρα θ' ἀντλοῦσαν τ' ἀστεῖα τους.

Ποιὸ τὸ ἔργο τῶν ἠθοποιῶν αὐτῶν στὴν πρωταρχικὴ, μισοαυτοσχέδια κωμωδία; Ὑστερα ἀπὸ τὴν παράθεση τοῦ χοροῦ καὶ τὸν ἀγῶνα, οἱ ἠθοποιοὶ ἔπαιζαν διάφορες κωμικὲς σκηνές, χωρὶς μεγάλη σχέση μετὰ τὰ προηγούμενα, μὲ ἀτέλειωτους καθγάδες, ὅπου οἱ θρῆσιές καὶ βωμολοχίες ἀφθονοῦσαν καὶ συχνὰ ἔπεφτε ξύλο ὄχι λίγο. Ἡ κωμωδία τελείωνε τότε κατὰ κανόνα μ' ἓνα γλέντι.

Πολλὴ ὥρα δὲν κρατοῦσε, δέβαια, μιὰ τέτοια κωμωδία· ἀναφέρονται ἔργα, κάπως νεότερα μάλιστα, μὲ 300 μόνον στίχους. Οὔτε καὶ μεγάλη ἐνότητα εἶχε. Αὐτὸ πού γύρευαν οἱ ποιητὲς τῆς ἦταν ὄχι τόσο νὰ δώσουν ἓνα σφιχτὰ δεμένο καὶ καλὰ ἀρχιτεκτονημένο σύνολο· πιὸ πολὺ νὰ ἐπινοήσουν σκηνές ὅσο γίνεται πιὸ φανταστικὲς καὶ διασκεδαστικὲς. Σκοπὸς τους ἦταν νὰ προκαλέσουν τὸ πλατὺ γέλιο τῶν ἀκροατῶν, λυτρώνοντάς τους ἀπὸ τίς θλίψεις καὶ τίς ἔγνοιες τῆς καθημερινῆς ζωῆς· «ἔχει δὲ ἡ κωμωδία μητέρα τὸν γέλωτα», λέει κάποιος ἀρχαῖος κριτικός. Τοὺς ἀρέσει νὰ περιγράψουν μὲ κάθε λεπτομέρεια τὰ παλιὰ εὐτυχημένα χρόνια, τότε πού βασίλευε ὁ Κρόνος, πρὶν ἀπὸ τὸ Δία, τότε πού δέναν τοὺς σκύλους μετὰ τὰ λουκάνικα καὶ τὰ τραπέζια στρώνονταν μόνον τους καὶ τὰ φαγιά φύτρωναν στὰ δέντρα καὶ ἅμα περνοῦσε, πετοῦσαν στό στόμα σου παρακαλώντας σε νὰ τὰ φᾶς. Κατεβάζον τοὺς ἡρώες τους δίχως δυσκολία στὸν Ἄδη ἢ τοὺς ἀνεβάζον στὸν οὐρανὸ, καθάλα στὰ πιὸ ἀπίθανα ζῶα· ἀνεβάζον ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμο πεθαμένους, παρουσιάζον ἀκόμα πλήθος ἀλληγορικὰ πρόσωπα.

Ἐνα παράδειγμα, ἂν καὶ κάπως νεότερο, γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἀλληγορικῶν προσώπων: Ὁ κωμικὸς Κρατίνος, πειραγμένος ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του τὸν Ἀριστοφάνη, πού στοὺς «Ἰππεῖς» του εἶχε μιλήσει γι' αὐτὸν σὰν γιὰ μιὰ περασμένη πιὰ δόξα τῆς κωμικῆς τέχνης, τόσο γέρος πού ἦταν καὶ ἔκδοτος στό κρασί, δὲ δίστασε νὰ διακωμωδήσει τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ του παρουσιάζοντάς τον πάνω στὴν κωμικὴ σκηνή, νὰ ἔχει γυναῖκα του στεφανωτικὴ τὴν Κωμωδία καὶ φιλενάδα του τὴ Μέθη. Τὸ ἔργο δὲ μᾶς σώζεται· σκεφτεῖτε ὅμως τὴν πρωτοτυπία τῆς ἐπινοήσεως καὶ τὴν κωμικότητα μιᾶς σκηνῆς, ὅπου ἡ νόμιμη γυναῖκα καὶ ἡ παράνομη, ἡ κυρία Κωμωδία καὶ ἡ δεσποινὶς Μέθη, θὰ τραβολογοῦσαν τὸ γερο-Κρατίνον, ποιά θὰ τὸν πάρει μὲ τὸ μέρος της.

Ἐπὶ τὰ 486 π.Χ. ἡ κωμωδία ἔχει γίνῃ ἐπίσημα δεκτὴ στὰ Μεγάλια Δι-

ονύσια. "Υστερα από σαράντα χρόνια έγινε και στά Λήναια επίσημα δεκτά. Πρωύτερα οι κωμωδίες παίζονταν στη γιορτή αυτή από έθελοντές. Από τις χρονολογίες αυτές ο έπώνυμος άρχοντας ή ο βασιλιάς όριζαν σε κάθε γιορτή τους χορηγούς, που θα πλήρωναν τά έξοδα της έτοιμασίας του χορού για πέντε κωμωδίες· όριζαν ακόμα και θραυεία για τις καλύτερες. "Όσο περνούν τά χρόνια, καθώς πιά όρισκόμαστε στη μεγάλη άκμή της αθηναϊκής δημοκρατίας, ή κωμωδία φτάνει στην τελείωσή της. Στά χέρια ποιητών πολύ μεγάλων, όπως ο Κρατίνος, ο Άριστοφάνης και ο Εϋπολις, και επηρεασμένη ευεργετικά από τή σύγχρονη της τραγωδία, ή κωμωδία άποχτά ένότητα και έκταση μεγαλύτερη. Η παρόδωση μεταφέρεται τώρα στη μέση του έργου, κρατιέται όμως πάντα άσχετη με τήν υπόθεσή του. Σ' αυτή όρίζει τώρα συχνά ο χορός τήν ευκαιρία να παινέσει τήν τέχνη του ποιητή, να κατηγορήσει τους όμότεχνους του, ότι δέν αξίζουν ή ότι έκλεψαν δικά του έπινοήματα, να παραπονεθεί γιατί στην προηγούμενη γιορτή δέν έδωσαν σ' αυτόν τό θραυείο να τά δάει με τους πολιτικούς κ.ά.π. Η όμωλογία έχει περιοριστεί κάπως, καθώς όμως ή προσωπική σάτιρα· άπεναντίας αυτή έχει δυναμώσει και άπλώσει σε όλα τά μέρη της κωμωδίας.

Η αθηναϊκή δημοκρατία είχε δώσει στην κωμωδία τό δικαίωμα της παρησίας, τό δικαίωμα να τά λέει όλα, χωρίς να φοβάται ο ποιητής της μήπως τόν καταγγείλουν για συκοφαντία και έξύδωση, έτσι που τόν προστάτετε ο ιερός νόμος του θεού Διονύσου. Θά πηγαίναμε μακριά, αν ζητούσαμε να μελετήσουμε τους κοινωνικούς και πολιτικούς όρους που δοήθησαν στό να πάρει ή κωμωδία μιά τέτοια· έλευθερία. Ένα είναι βέδαιο : όσο κι αν προσάβησαν οι πολιτικοί να σταματήσουν τό κακό, τό όνομα στί κ ω μ ω δ ε ι ν, τό να διασύρει δηλαδή ή κωμωδία όχι μόνο τή δημόσια, αλλά και τήν ιδιωτική ζωή κάθε πολίτη με τ' όνομά του, έμεινε άπόλυτο δικαίωμά της, και μόλις στό τέλος του 5ου αιώνα, όταν πιά ή αθηναϊκή δημοκρατία είχε γονατίσει ύστερα από τήν ήττα του Πελοποννησιακού πολέμου, τό όνομα στί κ ω μ ω δ ε ι ν λιγιστεύει στό ελάχιστο, για να χαθεί έντελώς άργότερα.

Τι από τις κακίες και τις αδυναμίες που άποδίδει ή κωμωδία στα θέματα της είναι άληθινό και τί ψεύτικο, δέν μπορούμε πάντα να τό ξεχωρίσουμε σήμερα. Τό βέδαιο είναι πως στην προσωπική σάτιρα, που άρχικά δέν είχε άλλο σκοπό από τό να διασκεδάξει τό άκροατήριο, στα χρόνια των τριών μεγάλων κωμικών δοκιμάζουν να δώσουν ένα κάπως σοβαρότερο νόημα.

Από τήν τραγωδία δέ διδάχτηκε ή κωμωδία τήν ένότητα του μύθου

μόνο· ούτε θά εξαντλούσαμε την επίδραση της τραγωδίας πάνω στην κωμωδία, αν αναφέραμε ορισμένες τεχνικές λεπτομέρειες που πήρε ή δεύτερη από την πρώτη. Πιο μεγάλη σημασία από όλα αυτά έχει το ότι η κωμωδία ξεχεται σιγά σιγά στην επίγνωση πως η αποστολή της είναι παράλληλη με της τραγωδίας, να δοηθεί δηλαδή κι αυτή στην προκοπή της πολιτείας με το να χτυπάει κάθε παρανομία και κακία. Ήθος είναι και της κωμωδίας ο χορός και το χόρεος του είναι «χρηστά τη πόλει συμπαρανεῖν και διδάσκειν». Δεν του φτάνει πιά να είναι μόνο «χαρούεις», να δίνει δηλαδή μόνο εὐχαρίστηση με τὰ ἄσπεια του· θέλει να είναι και ωφέλιμος. Δημόσια μάλιστα, όπως ρητά λέγεται, θέλει να είναι, γιὰ να τιμωρεί τούς κακούς πολίτες. Τό «παιδεύειν ἀνθρώπους και θελίτους ἀπεργάζεσθαι», τό να μορφώνει τούς ἀνθρώπους και να τούς κάνει καλύτερους, δέ μένει προνόμιο της τραγωδίας· μιά τέτοια ἀποστολή διεκδικεί τώρα και η κωμωδία.

Έτσι, ο κωμικός ποιητής καταπιάνεται να κρινει όλα τὰ σημαντικά και ἀσημάντα πρόσωπα του καιρού του, πιο πολύ τούς πολιτικούς, ἀλλά και τούς στρατηγούς, τούς φιλόσοφους, τούς ρήτορες, τούς μάνηδες, τούς ποιητές, τούς μουσικούς. Ἀκόμα παίρνει θέση ἀπέναντι σέ κάθε σοβαρό πολιτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό, ἠθικό κλπ. πρόβλημα της εποχής του.

Ὁ Ἀριστοφάνης και ὁ Εὐπολις ἀρχίζουν τή συγγραφική τους δράση γύρω στά 430 π.Χ., μιά γενιά πιο παλιός είναι ὁ Κρατίνος. Είναι τὰ πιο δοξασιμένα, μιά και πιο ταραγμένα χρόνια της ἀθηναϊκής δημοκρατίας, στην ἀρχή με τό μεγάλο Περικλή προστάτη τοῦ δήμου, ἔπειτα με τούς διάφορους δημιουργούς μέσα στίς περιπέτειες τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Είναι τὰ χρόνια που οἱ σοφιστές πλημμυρίζουν τήν Ἀθήνα, ἀπαρνητές της παλαιᾶς παράδοσης και διαλαλητές μιᾶς καινούριας σοφίας. Είναι τὰ χρόνια που ὁ Εὐριπίδης κατεβάζει τούς παλιούς τιμημένους ἥρωες τοῦ μύθου στό ἐπίπεδο τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ὄλο πάθη και μικρότητες. Φιλοσοφία, ποίηση, μουσική - ὄλα ἀφήνουν τούς παλιούς δοκιμασμένους δρόμους και παλεύουν ν' ἀνοίξουν καινούριους.

Ἀπέναντι σέ ὄλη αὐτή τήν ἀνανεωτική και καταλυτική κίνηση θ' ἀνταρχει η κωμωδία. Θά ὑπερασπιστεῖ με πείσμα τὰ παλιά ἰδανικά και θά χτυπήσει δίχως ἔλεος τούς ἐκπροσώπους κάθε νεωτερισμοῦ. Θά πάρει συντηρητική στάση στό πρόβλημα της παιδείας, της ποίησης, της μουσικῆς, ἀκόμα θά χτυπήσει τούς φιλοπόλεμους και θά προπαγανδίσει γιὰ τήν εἰρήνη με τούς Σπαρτιάτες. Ἄν τὰ ὄπλα της κωμωδίας δένειναι πάντα τίμια, αὐτό δέν ἔχει σημασία, ὅταν πολεμᾶς με τή σάτιρα. Ποιός κωμικός, ὅσο και νά κολαζεύεται να πιστεῦει πως ἡ σάτιρά του ἔχει μορφωτικούς σκοπούς, διατάζει ποτέ να φτάσει στην ὑπερβολή ἢ και στό ψέμα, ὅταν νιώθει πως με

τόν τρόπο αυτό θά διασύρει πιό πολύ τόν αντίπαλο καί θά προκαλέσει πιό άφθονο τό γέλιο τών άκροατῶν του ;

Συνηθίζου νά πιστεύου πώς οί ποιητές τῆς άρχαίας κωμωδίας ανήκουν στούς αντιδραστικούς άριστοκρατικούς κύκλους τῆς Ἀθήνας, πού αντιπολιτεύονταν τήν άκρατη δημοκρατία τοῦ καιροῦ τους καί πολεμοῦσαν κάθε νεωτερισμό πού κατάστρεφε τήν παλιά τάξη. Ἄν κρίνουμε ἀπό τά κείμενα τών κωμικῶν, ἡ κρίση αὐτή εἶναι βέβαια ἀπόλυτα σωστή. Τό ζήτημα ὁμως ἀπαιτεῖ κάπως βαθύτερη ἐξέταση· γιατί εἶναι φυσικό νά ρωτηθεῖ κανεῖς : Καλά, μέσα σέ τόσοσους κωμικούς ποιητές δέ βρέθησαν μερικοί, πού νά ἔχουν δημοκρατικά φρονήματα ; Τό ἀντερώτημα εἶναι : καί τί δουλειά θά ἔπρεπε ὁ κωμικός νά κάνει, γιά νά τόν πιστέψουμε δημοκρατικό ; Νά ἐπαινέσει τή δημοκρατία τῆς ἐποχῆς του καί τούς ἡγέτες τῆς ; Μά τῆς κωμικῆς τέχνης ἔργο εἶναι νά προκαλεῖ τό γέλιο κοροϊδεύοντας, ὄχι νά σοβαρολογεῖ ἐπαινώντας. Νά χτυπήσει πάλι τούς αντιδραστικούς άριστοκράτες ; Μά αὐτοί ἦταν ἀπό πολλά χρόνια τώρα ἔξω ἀπό τήν ἐξουσία. Τί νόημα ἔχει νά χτυπᾷς αὐτόν πού κείτεται δίχως δύναμη ; Καί τί ἐνδιαφέρον μπορεῖ νά γεννήσει μιᾶ σάτιρα ἀνεπίκαιρη, πού ἀναφέρεται εἴτε σέ καιροῦς περασμένους εἴτε σέ καταστάσεις ἀνύπαρχτες ; Τό ἴδιο ἀνεπίκαιρο καί δίχως ἐνδιαφέρον θά ἦταν, ἂν οί κωμικοί τά ἔδωζαν μέ τίς παλιές ιδέες, γιά νά ὑποστηρίξουν τά καινούρια πνευματικά κινήματα στή φιλοσοφία, στήν ἐκπαίδευση, στήν ποίηση, στή μουσική. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε, μέσα στά ἄλλα, πώς τό καινούριο δίνει πολύ πιό πρόσφορο ἔδαφος γιά σάτιρα παρά τό παλιό καί καθιερωμένο.

Μέ δύο λόγια : οί κωμικοί ανήκουν πάντα στήν αντιπολίτευση, ἀκριβῶς γιατί εἶναι κωμικοί. Ἄφοῦ τήν ἐποχή πού ἐξετάζουμε ἐπικρατοῦσε ἡ δημοκρατία καί, στό πνευματικό πεδίο, οί νεωτεριστικές τάσεις, φυσικό ἦταν αὐτά νά κοροϊδέψουν. Ἀλλιῶς θά ἔπρεπε νά γίνου ποιητές ἐγκωμίων, ὑμνογράφοι, ρήτορες, ὅ,τι ἄλλο θέλετε, μόνο κωμικοί ὄχι. Ὅπου οί κωμικοί ἐπαινοῦν – παλιούς πολιτικούς, στρατηγούς, ποιητές –, τούς ἐπαινοῦν μόνον καί μόνον γιά νά δυναμώσουν μέ τήν ἀντίθεση τίς κατηγορίες τους γιά τούς ζωντανούς.

Οἱ κωμικοί στά πολιτικά τους φρονήματα δέν ἦταν λιγότερο δημοκρατικοί ἀπό τούς άκροατές τους, πού γελοῦσαν μέ ὄλη τους τήν καρδιά ἀκούγοντας νά τούς κοροϊδεῦν τούς ἀρχηγούς τους καί τό πολιτικό τους σύστημα. Φαντάζεστε πώς οί κωμικοί ποιητές ἦταν τόσο ἀνόητοι νά μὴν καταλαβαίνου πώς ἡ δημοκρατία, αὐτή πού κοροΐδευαν ἀνήλεα, αὐτή ἀκριβῶς, μέ τήν ἀπόλυτη ἐλευθερία πού ἔδινε στόν πολίτη, εἶχε δώσει καί σέ κείνους τό δικαίωμα νά ἀσκου τή σάτιρά τους δίχως φόβο ; Ποιά πολι-

τεία συντηρητική, σάν αὐτή πού δείχνουν πώς ὄνειρεῦνται οἱ κωμικοί, ποιά θά τούς ἄφηνε νά κοροϊδέψουν τόν ἀρχηγό της, πώς εἶχε π.χ. ἕνα κεφάλι «ἐνδεκάκλινο», πού ἤθελε ἔντεκα κρεβάτια, γιά νά μπορεῖ νά ξεπλώσει ; Νά τόν παρουσιάσουν ἄλλου τύραννο, ἄλλου φοβιτοιάρη, ἄλλου ν' ἀποφασίζει ν' ἀνοίξει πόλεμο γιά τό χατίρι μιᾶς γυναίκας μόνο, ἄλλου γιά ἄλλους λόγους ; Καί ὅμως ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιτρέψει στούς κωμικούς νά τά πουν ὅλα αὐτά γιά τό πιό μεγάλο της τέκνο, τόν Περικλή.

Ἔστερα ἀπό τή σύντομη αὐτή εἰσαγωγή στήν ἀρχαία κωμωδία περιοριζόμαστε νά δώσουμε κι' ἐλάχιστες γενικές πληροφορίες γιά τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ ποιητῆ.

Ὁ Ἀριστοφάνης γεννήθηκε γύρω στά 445 π.Χ. στήν Ἀθήνα, ὅπου καί πέρασε ὅλη του τή ζωή. Σύγχρονοί του, ἄν καί ποιός λίγο ποιός πολύ μεγαλύτεροι, ὁ Σοφοκλῆς καί ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἡρόδοτος καί ὁ Θουκυδίδης. Ὅταν κατάλαβε τόν ἑαυτό του, στήν Ἀκρόπολη ὑψωνόταν ὁ Παρθενώνας καί τά Προπύλαια· ἔφηβος εἶδε νά χτίζεται ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καί ν' ἀρχίζουν οἱ ἐργασίες γιά τό Ἐρέχθειο. Ἦταν μόλις δεκαοχτώ χρονῶν, ὅταν ἔγραψε τό πρῶτο του ἔργο, τούς «Δαιταλεῖς», στά 427. Τήν κωμωδία αὐτή, πού δέ μᾶς σώζεται, τήν παρουσίασε στό κοινό μέ ξένο ὄνομα, ὄχι μέ τό δικό του, ἔτοι νέος πού ἦταν. Τό σύστημα αὐτό τό ἀκολούθησε καί ἀργότερα ἀρκετές φορές, καί ὅταν πιά ἡ ἡλικία δέν τόν ἐμπόδιζε. Μετά ἕνα χρόνο γράφει τούς «Βαθυλώνιους», τόν ἀκόλουθο, εἴκοσι χρονῶν, τούς «Ἀχαρνεῖς». Εἰκοσιενός χρονῶν διδάσκει μέ τ' ὄνομά του τούς «Ἴππεις», εἰκοσιδύο τίς «Νεφέλες», εἰκοσιτριῶν τίς «Σφήκες» καί ἄλλο ἕνα ἔργο πού δέ σώζεται σήμερα. Σαράντα χρονῶν, τό 405, διδάσκει μέ τ' ὄνομα τοῦ Φιλωνίδη τούς «Βατράχους», πού γράφτηκαν τό 406. Ἔτσι συνεχίζει σέ ὅλη του τή ζωή μέ ἀκούραστη γονιμότητα. Ἐγραψε πάνω ἀπό σαράντα κωμωδίες· ἀπό αὐτές σώζονται μόνο οἱ ἔντεκα. Τό τελευταῖο ἔργο πού δίδαξε στά 388, ὁ «Πλούτος», ἀνήκει πιά στή «μέση» πού λέμε κωμωδία, ὄχι στήν ἀρχαία. Λίγο πιό ὕστερα, γύρω στά 385, πρέπει νά πέθανε.

Στό θάνατό του, τή θεία τέχνη του δέ βρέθηκε ἄλλος νά τήν ὑμνήσει ὠραιότερα ἀπό τόν Πλάτωνα μέ τό σύντομο ἐπίγραμμα του :

«Οἱ Χάριτες ναό γυρεύοντας γερό, πὸν νά μὴν πέσει,
νά κάτσουν μέσα, τήν ψυχὴ τοῦ Ἀριστοφάνη ἐβρῆκαν».

Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

- 431 Ἀρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ βασιλιάς τῶν Σπαρτιατῶν Ἀρχίδαμος κάνει τὴν πρώτη εἰσβολή του στὴν Ἀττικὴ· λεηλασία τῶν Ἀχαρνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι διώχνουν τοὺς Αἰγινῆτες ἀπὸ τὸ νησί τους. Εἰσβολὴ τοῦ Περικλῆ στὴ Μεγαρίδα.
- 430 Λοιμὸς. Οἱ Σπαρτιάτες ἀπορρίπτουν προτάσεις τῶν Ἀθηναίων γιὰ εἰρήνη.
- 429 Οἱ Ἀθηναῖοι παίρνουν τὴν Ποτίδαα. Θάνατος τοῦ Περικλῆ.
- 428 Ἀποστασία τῆς Λέσβου.
- 427 *Δαιταλῆς* (χωμωδία πού δέ σόζεται). Καταστολὴ τῆς ἀποστασίας τῆς Λέσβου· σφαγὴ χιλίων Μυτιληνίων.
- 426 Διονύσια : *Βαδυλώνιοι* (χωμωδία χαμένη).
- 425 Λήναια : Ἀχαρνῆς. Ἀποκλεισμός Σπαρτιατῶν στὴ Σφακτηρία. Αὐγουστος : Θοράμβος τοῦ Κλέωνα στὴ Σφακτηρία. Ἀπόρριψη προτάσεων τῶν Λακεδαιμονίων γιὰ εἰρήνη.
- 424 Λήναια : *Ἰππῆς*. *Ἐκάθη* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀπρίλης : Ὁ Κλέωνας ἐκλέγεται στρατηγός. Καλοκαίρι : Ἐξοστρατεία τοῦ Βρασίδα στὴ Μακεδονία. Χειμῶνας : Οἱ Βοιωτοὶ νικοῦν τοὺς Ἀθηναίους στὸ Δῆλιο.
- 423 Διονύσια : *Νιφέλαι*. Ἀνακωχὴ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν γιὰ ἓνα χρόνο.
- 422 Λήναια : *Σφήκες*. Φθινόπωρο : Θάνατος τοῦ Βρασίδα καὶ τοῦ Κλέωνα.
- 421 Διονύσια : *Εἰρήνη*. «Νικίειος» εἰρήνη.
- 420 Ὁ Ἀλκιβιάδης στρατηγός. Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Ἀργεῖους, τοὺς Ἡλείους καὶ τοὺς Μαντινεῖς.
- 419 Οἱ Ἀργεῖοι κατὰ συμβουλή τοῦ Ἀλκιβιάδη καὶ μὲ ἀττικὴ δούθεια κάνουν ἐπίθεση στὴν Ἐπίδαυρο.
- 418 Οἱ ἐχθροπραξίαι Ἀθήνας – Σπάρτης ξαναρχίζουν.
- 417 Σύμπραξη Ἀλκιβιάδη καὶ ὀλιγαρχικῶν· ἐκλέγονται στρατηγοὶ αὐτὸς καὶ ὁ Νικίας. Ἐξοστρακισμός τοῦ Ὑπέροβου.
- 416 Χειμῶνας : Ἀπάνθρωπη μεταχείριση τῶν Μηλιῶν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους· σφαγὴ τῶν ἀντρῶν, ἔξανδραποδισμός τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν.
- 415 *Τρωάδες* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀκρωτηριασμός τῶν ἐρμῶν. Ἐξοστρατεία στὴ Σικελία. Ἀνάκληση καὶ φυγὴ τοῦ Ἀλκιβιάδη.

- 414 Διονύσια : *ἽΟρνίθεσ.*
- 413 Καταστροφή τῶν Ἀθηναίων στή Σιζελία.
- 412 Ἐλένη τοῦ Εὐριπίδη. Ἀρδομέδα τοῦ ἴδιου. Συνθήκη Σπαρτιατῶν – Τισσαφέρων· ἀναγνώριση περσικῆς κυριαρχίας ἐπάνω στίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Ἀσίας· συντήρηση τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου ἀπό τοὺς Πέρσες.
- 411 Λήναια : *Ληιστοράτη.* Διονύσια : *Θεομοφοριάζονσαι.* Μάρτης : Ὀλιγαρχικό κίνημα στήν Ἀθήνα· βουλή τῶν 400. Ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδη ἀπό τήν ἐξορία. Τό ὀλιγαρχικό καθεστῶς μετριάζεται κι ἔπειτα πέφτει.
- 410 Στρατιωτικές ἐπιτυχίες τοῦ Ἀλκιβιάδη.
- 409 *Φιλοκτήτης* τοῦ Σοφοκλή.
- 408 Ὀρέστησ τοῦ Εὐριπίδη.
- 407 Ἐπιστροφή τοῦ Ἀλκιβιάδη στήν Ἀθήνα.
- 406 Ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες. Θάνατοσ τοῦ Εὐριπίδη καί ἀργότερα καί τοῦ Σοφοκλή.
- 405 Λήναια : *Βάτραχοι.*
- 404 Ἦττα τῶν Ἀθηναίων. Καταστροφή τῶν μακρῶν τειχῶν. Τριάντα τύραννοι.
- 403 Ἀποκατάσταση τῆσ δημοκρατίας στήν Ἀθήνα. Ἀμνηστία.
- 401 Μάχη Κύρου καί Ἀρταξέρξη στά Κούναξα.
- 399 Θάνατοσ τοῦ Σωκράτη.
- 395 Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μέ τοὺς Θηβαίουσ, τοὺς Κορίνθιουσ καί τοὺς Ἀργείουσ.
- 394 Ὁ Ἀγησίλαοσ νικά τοὺς Ἀθηναίουσ καί τοὺς συμμάχοουσ τουσ κοντά στήν Κορώνεια, ὁ Κόνωνασ νικά τοὺς Σπαρτιάτεσ σέ ναυμαχία κοντά στήν Κνίδα.
- 392 *Ἐκκλησιάζονσαι.*
- 388 *Πλοῦτοσ.*

ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ τρεις μεγάλους αρχαίους τραγικούς ποιός ήταν ο μεγαλύτερος ; Πολλά σημάδια δείχνουν πώς ο Ἀριστοφάνης βρισκόταν κάτω από τη γοητεία της ποίησης του Εὐριπίδη, γοητεία πού θά ἤθελε ἴσως μά πού δέν μπορούσε νά τῆς ξεφύγει. Τόν Εὐριπίδη τόν ἐνωθε βαθιά, τόν παρακολουθοῦσε, τόν μελετοῦσε, τόν ἤξερε σχεδόν ἀπ' ἔξω, ἦταν τόσο ἐξοικειωμένος μέ τό ὕφος του, ὥστε μπορούσε πολύ εὐκόλα καί ἀνετα νά τόν μιμηθεῖ ἢ νά τόν παρωδηοῖ. Ἀντιστεκόταν ὁμως στό μάγεμα αὐτό καί δύσκολα τό ὁμολογοῦσε. Γιατί στόν Εὐριπίδη ὑπῆρχαν καί πολλά στοιχεῖα πού ξυπνοῦσαν μέσα στοῦ Ἀριστοφάνη τήν ψυχή τή δυσφορία, τήν ἀγανάκτηση καί τό μίσος.

Ὁ Εὐριπίδης, ἀνήσυχο ἐρευνητικό πνεῦμα καί τολμηρός καλλιτέχνης, εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τούς προκατόχους του σέ πολλά καί εἶχε κάμει πολλούς νεωτερισμούς. Οἱ καινούριες καλλιτεχνικές μορφές, πού εἶχε πλάσει, στή σύνθεση, στά πρόσωπα, στό ὕφος, στούς λυρικούς τρόπους, στή μουσική, δέν μπορούσαν νά ἔχουν ἀπήχηση πάντα στήν ψυχή ἐνός συντηρητικοῦ καί νοσταλγοῦ τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ὅπως ἦταν ὁ Ἀριστοφάνης. Ἐπειτα ἡ ἐλεύθερη καί προοδευτική γενικά στάση του ἀπέναντι στά κοινωνικά, πολιτικά, θρησκευτικά καί φιλοσοφικά προβλήματα ἐνοχλοῦσε καί ἐρέθιζε τόν κωμικό μας ὅσο καί ἡ τέχνη του καί ἀκόμα ἴσως πιο πολύ. Καί στό ἐρώτημα ποιός τραγικός ἦταν ὁ πιο μεγάλος, ὁ Ἀριστοφάνης, βασισμένος σέ ὑποκειμενικά κριτήρια καί αἰσθητικά καί ἐξωαισθητικά, δέ δυσκολευόταν ν' ἀπαντήσῃ : πρῶτος ὁ Αἰσχύλος, δεύτερος ὁ Σοφοκλῆς, τρίτος ὁ Εὐριπίδης.

Ὁ Αἰσχύλος, ὁ παλιός, ὁ Μαραθωνομάχος, ἦταν ὁ ἐκπρόσωπος τῆς λαμπρῆς, τῆς ἀντρίκειας, τῆς αὐστηρῆς καί λιτῆς Ἀθήνας τοῦ παλιοῦ καιροῦ, τῆς Ἀθήνας πού πολεμοῦσε τούς βαρβάρους καί ὄχι ἄλλους Ἕλληνες, τῆς Ἀθήνας πού – κατά τόν Ἀριστοφάνη – δέν εἶχε ἀκόμα χαλάσει ἀπό τά διδάγματα τῶν σοφιστῶν καί τῶν φιλοσόφων, ἀπό τούς νεωτερισμούς τῶν νέων ποιητῶν καί μουσικῶν καί ἀπό τό ἀνέδασμα τοῦ δήμου· καί ὄχι μόνο ἐκπρόσωπός της, κάτι παραπάνω· πλάστης καί δημιουργός τῆς ζωῆς της ἢ τουλάχιστο ἓνας ἀπό τούς σπουδαιότερους συντελεστές τοῦ μεγαλείου της. Πρῶτος λοιπόν ὁ Αἰσχύλος. Αὐτό δέν εἶναι περίεργο. Λιγότερο κατανοητό

για μᾶς είναι πῶς ἕνας κομικός ποιητής σκέφτηκε νά πάρει γιά θέμα κομωδίας τό φιλολογοικό αὐτό πρόβλημα : ποιός τραγικός ποιητής εἶναι ὁ ἀνώτερος ; Καί ὁμως ὁ Ἀριστοφάνης τό πήρε καί ἔπλασε πάνω σ' αὐτό ἕνα ἀπό τά πιό δυνατά του ἔργα καί μάλιστα μιᾶ κομωδία πού ἄφισε πολὺ στό ἀθηναϊκό κοινό καί εἶχε μιᾶ ἐξαιρετική ἐπιτυχία.

Οἱ Βάτραχοι παίχτηκαν τό 405. Ὁ Σοφοκλῆς εἶχε πεθάνει· λίγο πρὶν εἶχε πεθάνει κι ὁ Εὐριπίδης· ἀπό τό θάνατο τοῦ Αἰσχύλου εἶχε περάσει μισός αἰώνας. Μεγάλος τραγικός ποιητής δέν εἶχε πιά μείνει στήν Ἀθήνα κανένας. Ὁ Διόνυσος, ὁ θεός τοῦ θεάτρου, λυπημένος γι' αὐτό, ἀποφασίζει νά κατεβῆ στόν Ἄδη, γιά νά ξαναγεῖται στόν Ἀπάνω Κόσμο τόν Εὐριπίδη καί νά μπορεῖ ἔτσι ἡ πόλη νά ὀργανώνει πάλι, μέ τρόπο πού ν' ἀξίζει, τοὺς τραγικούς της Χοροὺς.

Ἡ κομωδία εἶναι ἀρκετά πολυπρόσωπη, μᾶ τό κύρια πρόσωπα εἶναι τρία, ὁ Διόνυσος, ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐριπίδης. Γιά τό Σοφοκλῆ γίνεται λόγος λόγος, στό ἔργο ὁμως ὁ ποιητής αὐτός δέν ἐμφανίζεται, γιατί ἀναγνωρίζοντας τήν ὑπεροχή τοῦ Αἰσχύλου δέν ἔχει κανένα λόγο νά λάβει μέρος στόν ἀγῶνα. Χοροὺς ἢ κομωδία μας ἔχει δυό, τό Χορό τῶν μυστῶν, πού εἶναι κι ὁ καθαντό Χορός της, κι ἕνα παραχορηγῆμα, τοὺς βατράχους, ἀπό τοὺς ὁποίους μίλας, ὅπως εἶπαμε κι ἄλλοῦ, πήρε τόν τίτλο της.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ ΣΤΟ ΔΙΟΝΥΣΟ (1 – 165). Ὁ Διόνυσος εἶν' ἔτοιμος γιά τό ταξίδι στόν Κάτω Κόσμο. Τό ντύσιμό του εἶναι παροδαλό. Σά θεός προστάτης τῆς τραγωδίας ποδέθηκε μέ κοθόβρους, μᾶ πάνω ἀπό τό λεπτό κοροκοτό του φόρεμα, ταιριαστό μέ τή μάλθακή καί τρυφηλή του διάθεση, ἔριξε ἕνα τομάρι λιονταριοῦ καί πήρε καί ρόπαλο στό χέρι του. Γιατί τό ταξίδι δέν εἶναι ἀκίνδυνο καί καλά θά εἶναι νά μπορεῖ νά περνᾶ, ὅταν χρειάζεται, γιά παλικαράς, γιά Ἡρακλῆς. Κι ἐπειδή ἀκριβῶς ὁ Ἡρακλῆς εἶχε κατεβῆ κάποτε στόν Ἄδη, τότε πού πήγε νά κλέψει τόν Κέρβερο, καί ἤξερε τά καταιόπια, ὁ Διόνυσος, πού τόν εἶχε δᾶ κι ἀδεοφό – τῆς Ἀλκμήνης γιός ὁ ἕνας, τῆς Σεμέλης ὁ ἄλλος, μᾶ τοῦ Δία παιδιά κι οἱ δυό – πηγαίνει νά τοῦ ζητήσει πληροφορίες γιά τό δρόμο. Τόν συνοδεύει ἕνας δοῦλος, ὁ Ξανθίας, καθάλα σέ γάδαρο καί σηκώνοντας στόν ὄμο του, κορμασμένε ἀπό ἕνα ραβδί, τίς ἀποσκευές τοῦ ἀφεντιζοῦ του.

Ὁ Ἡρακλῆς δέν μπορεῖ νά κρατήσῃ τά γέλια βλέποντας τό παρᾶξενο ντύσιμο τοῦ Διόνυσου : λιονταροτόμαρο πάνω ἀπό κοροκοτό ! Ὁ Διόνυσος τοῦ ἐκθῆτει τό σκοπό τοῦ ταξιδιοῦ του καί τοῦ ζητᾶ τίς ἀναγκαῖες ὁδηγίες. Πῶς νά πάει στόν Ἄδη ; «Κορμάσου, τοῦ λέει ὁ ἄλλος, ἢ πιε ζώνειο ἢ πέσε ἀπό τόν ψηλό πύργο τοῦ Κερραμεικοῦ.» Μᾶ αὐτά, βέβαια, εἶναι ἀσπία. Οἱ

σοβαρές οδηγίες ακολουθοῦν. Γιὰ νὰ πάει κανεὶς στὸν Ἄδη, πρέπει νὰ περάσει μιὰ μεγάλη ἄπατη λίμνη. Εἶν' ἐκεῖ ἕνας γέρος περαματάρης, πού γιὰ δυὸ ὀβολοὺς περνᾷ ὄσους πρόκειται νὰ πᾶνε ἀντίπερα. Ἐκεῖ, στὴν πέρα ὄχθη, εἶναι στὴν ἀρχὴ φίδια καὶ φοβερά θεριά. Εἶναι ἀκόμα λάσπες καὶ ἀκαθαρσίες καὶ μέσα τους κολασμένοι. Παραπέρα ὁμως χαϊδεύουν τὴν ἀκοή σου ἀπαλά φουσηματα αὐτῶν καὶ τὰ μάτια σου ἕνα ὥραϊο φῶς· βλέπεις μυρτιές καὶ συναντᾷς εὐτυχισμένους θιάσους ἀντρῶν καὶ γυναικῶν· εἶναι οἱ μακάριοι πού στὸν Ἀλάνω Κόσμο εἶχανε μνηθεῖ στὰ μυστήρια. Αὐτοὶ κατοικοῦν πολὺ κοντὰ στὸ παλάτι τοῦ Πλούτωνα καὶ θὰ εἶναι πρόθυμοι νὰ δώσουν στὸν ὁδοιπόρο ὅσες ἄλλες πληροφορίες θὰ χρειαστεῖ. Καλὸ ταξίδι λοιπὸν!

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ (166-673). Ὁ Διόνυσος καὶ ὁ Ξανθίας φτάνουν στὴ λίμνη. Τὸ καίρι τοῦ Χάρωνα πέφτει δίπλα στὴν ἀκρολιμνιά. Ὁ γέρος περαματάρης δέχεται νὰ περάσει τὸ Διόνυσο, ὄχι ὁμως καὶ τὸν Ξανθία, γιατί αὐτὸς εἶναι δούλος καὶ δὲν ἔλαθε μέρος στή... ναυμαχία, ἐννοεῖ τῶν Ἀργινοῦσῶν, ὥστε ν' ἀποχτήσει δικαιώματα! Μπορεῖ ὁμως νὰ κάμει πεζὸς τὸ γύρο τῆς λίμνης καὶ ἀφέντης καὶ δούλος νὰ ξαναναταμώσουν ἀντίπερα. Ἔτσι καὶ γίνεται. Ἐνῶ ὁ Διόνυσος, τραβώντας αὐτὸς κουπί, περνᾷ τὴ λίμνη, οἱ δάτραχοι κοάζουν ἀθέατοι.

Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ,
 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ.
 Ἐμεῖς, τῶν κεφαλόβρυσων
 τὰ βαλτινὰ παιδιά, βοερά
 ὕμνους ᾄς ποῦμε ἄρμονικούς,
 ᾄς ποῦμε τὸ γλυκόφωνο
 τραγουδί μας, κοᾶξ κοᾶξ,
 πού γιὰ τὸ Νύσιο¹ Διόνυσο,
 τοῦ Δία τὸ γιό, λαλήσαμε
 κάτω στὶς Λίμνες², τότε πού,
 στῶν ἁγίων Χύτρων τὴ γιορτῆ³,
 γιὰ τὸ μετόχι μου τραβᾷ

1. Νύσια ἦταν τὸ ὄνομα πολλῶν τόπων ἀφιερωμένων στὸ Διόνυσο.

2. Στὶς Λίμνες, ἀνάμεσα στὸ διονυσιακὸ θέατρο καὶ τὸν Ἰλισό, ἦταν ἕνας παλιὸς ναὸς τοῦ Διόνυσου, τὸ Λήγαιο.

3. Χύτροι ἦταν ἡ γιορτῆ τῆς τρίτης ἡμέρας τῶν Ἀνθεστηρίων.

μές στό μεθύσι τοῦ γλεντιοῦ
 τ' ἀνθρωπολόι τ' ἀμέτρητο.
 Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ.

Τό Διόνυσο, πού εἶναι κιόλας νευριασμένος ἀπό τό κουραστικό τράθη-
 γμα τοῦ κουπιοῦ, τόν ἐνοχλεῖ τό κοᾶξ κοᾶξ, μά οἱ βάτραχοι δέν ἐννοοῦνε νά
 σταματήσουν.

Ὅχι! Ἄν στίς ὠραίες λιακάδες,
 μέσ στήν κύπερη, στά βουῖρα,
 πηδους δώσαμε, λαλώντας
 καί μέ κέφι κολυμπώντας,
 ἄν μακριά ἀπ' τοῦ Δία τίς μόρες,
 στό βυθό τοῦ βάλτου, χίλια
 πεταχτά χοροῦ τραγούδια
 μέ πλάφ καί μπουρμπουληθρες
 τραγουδήσαμε, θ' ἀκούσεις
 τώρα πιό τρανό ἀχολοί.

Στήν ἄλλη ὄχθη τῆς λίμνης ὁ Διόνυσος ἀνταμώνει τόν Ξανθία. Ἐκεῖ
 εἶναι σκότος καί δόρυβορος. Μέσα τους πατροκτόνοι καί ἐπίορκοι. Ἐδῶ θά
 εἶναι τά θεριά, λέει ὁ Ξανθίας. Ὁ Διόνυσος κάνει τό παλικάρι, μά μόλις
 νομίζει πῶς ἀκούεται κρότος, τρέμει ἀπό τό φόβο του καί γίνεται ἐντελῶς
 γελοῖος. Τέλος ἀκούεται λάλημα τῶν αὐλῶν καί πνέει «δάδων αὔρα μυστι-
 κωτάτη». Τραγουδᾷ ὁ Χορός τῶν μνημένων μιά στροφή.

Ἰακχε ἐσύ πολυδόξαστε, πόχεις ἐδῶ τό λημέρι σου,
 Ἰακχε, ὦ Ἰακχε,
 ἔλα σ' αὐτό τό λιθάδι,
 ἔλα νά μπεις στό χορό
 τοῦ εὐλαβικοῦ μας θιάσου·
 στήν κεφαλή σου ὀλοτρόγυρα·
 πλούσιο ἀπό μύρτα στεφάνι πολύκαρπο ἀνέμισε
 καί τό χορό γιά τοὺς ὄσιους
 μύστες μέ χτύπους ἐσύ τοῦ ποδιοῦ σου
 ξέθαρρους, ὦ Ἰακχε, ρύθμισε·
 εἶναι χορός ἀσυγκράτητος,
 εἶναι χορός παιγνιδιάρης,
 ὄλος ἱερότητα, ἀγνότητα, χάρη.

Ἡ μυρωδιά ἀπό τ' ἀναμμένα दाδιά τῶν μυστῶν χτυπᾷ τή μύτη τοῦ
 Ξανθία καί τοῦ θυμίζει κρέας χοιρινό, γιατί, ὅταν γινότανε μύηση στά Μυ-
 στήρια, θυσίαζαν χοίρους. Καί λέει :

Τῆς Δήμητρας σεβάσμια θυγατέρα,
ὦ πολυδοξασμένη, τί γλυκιά
πού μου ἔρθε μυρωδιά ἀπό χοίρειο κρέας !

Μά ὁ Διόνυσος τοῦ ἀπαντᾶ :

Λίγο ἄντερο ἴσως πιάσεις, ἄν σωπάσεις.

Καί ὁ Χορός τραγουδᾷ τὴν ἀντιστροφή.

Ξύπνα· γιατί τούς δαυλοὺς τούς φλογοβόλους σειώνοντας στό χέρι του

Ἰακχε, ὦ Ἰακχε,

νά πού τ' ὀλόφωτο ἀστέρι
ἦρθε τῆς νύχτιας γιορτῆς.

Φεγγοβολᾷ τό λιβάδι·

τώρα σαλεύουν τὰ γόνατα

ὡς καί τῶν γέρων τίς ἔγνοιες πετοῦν ἀπό πάνω τους

μέσα στήν ἅγια αὐτή μέρα

καί τῶν μακρόσυρτων χρόνων τούς γύρους.

Μέ τή λαμπάδα ἐσύ φέγγοντας

βγάλε, ὦ μακάριε, κι ὀδήγησε

τῆ νεολαία τῆ χορεύτρα

στό νοτερό λουλουδόσπαρτο κάμπο.

Ἄλλο τραγοῦδι λέει πιό ὕστερα ὁ Χορός.

ἽΟλοι τώρα μέ καρδιά

στῶν πολυάνθων λιβαδιῶν

μπῆτε πιά τὴν ἀγκαλιά

μέ χοροπηδήματα

κι ἀναμπαίγματα κι ἀστεῖα

καί πειράγματα πολλά.

(Τὴν κοιλιά τὴν ἔχουμε γεμάτη.)

Δρόμο, ἐμπρός· κι εὐγενικούς

ἕμνους κοίταξε νά πεις

μέ φωνή μελωδική

γιά τὴ θεά τὴ Σῶτειρα,

πού ἔχει τάξει γιά τὴ χώρα

σωτηρία παντοτινή.

(Κι ἄν ὁ Θωρικήωνας δέν τό θέλει.)

Μέ στίχους ἀπρόοπτα ἀστείουσ τελειώνουν ἡ στροφή καί ἡ ἀντιστροφή.
ἽΟ Θωρικήωνας ἦταν ἕνας εἰσπράκτορας φόρων. Μά ὁ Χορός συνεχίζει μέ
«ἑτέραν ἕμνων ἰδέαν».

Δήμητρα, ἀφέντρα τῶν ἀγνῶν
τῶν μυστηρίων, γίνε βοηθός

καί σκέπη τοῦ Χοροῦ σου ἐσύ·
 καί κάμε, θεά μου, ἀσκόνταφτα
 ὅλο μ' ἄστεια καί μέ χορούς
 τῆ μέρα νά περάσω.
 Νόστιμ' ἄστεϊα κάμε νά πῶ,
 νά πῶ καί λόγια σοβαρά·
 κι ἀντάξια τῆς γιορτῆς σου, ἀφοῦ
 παιγνίδια καί πειράγματα
 τελειώσω πιά, νά πάρω ἐγώ
 τῆς νίκης τό στεφάνι.

Ἔτσι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ποὺ τραγουδοῦν τώρα οἱ μύστες στὸν Ἄδη, εἶναι
 σὰν ἐκεῖνους ποὺ ἔλεξαν στὸν Ἀπάνω Κόσμο, ὅταν ἔκαναν τὴν ἱερὴ πορεία
 τους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴν Ἐλευσίνα. Νά καί ἄλλο τραγούδι τους.

Ἰακχε λατρευτέ, ποῦ τῆς γιορτῆς μας θρῆκες
 τό γλυκό σκοπό, μαζί μ' ἐμᾶς περπάτα
 στῆς θεᾶς τό ναό νά πάμε·
 δεῖξε πῶς μπορεῖς χωρὶς κανέναν κόπο
 δρόμου μακρινοῦ τό τέρμα ἐσύ νά φτάσεις.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Τό κουρέλι αὐτό κι αὐτό τό πέδιλό μας
 τά κομμάτιασες ἐσύ γιὰ οἰκονομία
 καί νά γελά κι ὁ κόσμος·
 κανοῦμ' ἔτσι ἐμεῖς, μ' αὐτό τὸν τρόπο ποῦ ἤβρες,
 τρέλες καί χορούς χωρὶς καμιὰ ζημία.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Κι ὅπως τώρα ἐγώ λοξὴ ματιὰ εἶχα ρίξει,
 εἶδα ἀπ' τό μικρὸ χιτῶνα τό σκισμένο
 πανέμορφης παιδούλας,
 μᾶς συντρόφισσας ἐδῶ τῶν παιγνιδιῶν μας,
 εἶδα σφιχτὴ ρωγούλα νά προβάλλει.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Ὁ Ἰαχχος, ποῦ ταυτιζότανε μὲ τὸ Βάκχο, ἦταν ἡ προσωποποίηση τοῦ
 πνεύματος τῆς πομπῆς, ὁ θεὸς ὁδηγὸς τῆς πορείας πρὸς τὸ ἱερό τῆς Δήμη-
 τρας. Ὅσοι λάδωναν μέρος στὴν πορεία γύριζαν μὲ ρούχα ζουρλιασμένα

ἀπό τό χορό, τά παιγνίδια καί τίς τρέλες πού ἔκαναν στό δρόμο. Γι' αὐτό φρόντιζαν νά δάζουν τά πιό παλιά τους ρούχα¹.

Μά κι ἄλλο τραγοῦδι λέει ὁ Χορός.

Στά πολύανθα τά λιβάδια
πᾶμε, τά γεμάτα ρόδα,
γιὰ τά ξέχωρα παιγνίδια
τοῦ πανέμορφου χοροῦ μας
πού τόν στήνουν οἱ ὄλθιες Μοῖρες.

Εἶναι ὁ ἥλιος καί τό φῶς του
ίλαρά γιά μάς μονάχα
πόχουμε μνηθεῖ, κι ἡ ζωή μας
στάθηκε γεμάτη εὐσέβεια
καί γιά ντόπιους καί γιά ξένους.

Ἔρωτα εἶναι τά τραγοῦδια πού ἀκοῦν ὁ Διόνυσος καί ὁ συνοδός του, ὅρα ὅμως νά κάμουν κι ἐκεῖνο γιά τό ὄποιο κατέβηκαν στόν Ἴαδη. Χτυποῦν τοῦ Πλούτωνα τήν πόρτα καί τοῦς ἀνοίγει ὁ Αἰακός. Βλέποντας αὐτός τό Διόνυσο μέ λιονταρίσιο τομάρι καί μέ ρόπαλο τόν παίρνει γιά τόν Ἡρακλῆ – ὁ ἴδιος κιόλας ὁ Διόνυσος δήλωσε πώς εἶναι «Ἡρακλῆς ὁ καττερός» – καί ξεσπᾶ σέ ἄγριες φοβέρες.

Βρέ σιχαμένε, ἀδιάντροπε, ξετσιώπτε,
βρωμάνθρωπε, βρωμίρη, ἀρχιβρωμίρη !
Τό σκύλο μας ἐσύ, τόν Κέρβερό μας,
ξεκάμπισες, πού ἐγώ 'μουν φύλακάς του,
καί τό λαιμό του σφίγγοντας τόν πῆρες
καί τό 'σκασες καί πᾶς. Μά τώρα πιάστηκες.
'Ο βράχος ὁ μαυρόκαρδος τῆς Στύγας²
κι ἡ πέτρα ἡ Ἀχερόντια πού αἶμα στάζει
καλά στή μέση σ' ἔχουνε, κι οἱ σκύλοι
πού πιλαλοῦν στόν Κωκυτό³ τριγύρω
ἡ Ὀχιά ἡ ἑκατοκέφαλη⁴ τά σπλάχνα
θά σου σπαράξει ἀπάνω στά πλεμόνια σου
θά 'ρθεῖ ἡ Ταρτήσσια⁵ σμέρνα νά κολλήσει!

1. Ἔτσι καί στά χρόνια μας ὅσοι λάβαιναν μέρος στή θεακώτικη λαϊκή γιορτή τοῦ «Καλό-γερον». Ὅλα τά παλικάρια, λέει ἕνας λαϊκός ἀφηγητής, ἔβαζαν τά «ἀνοῦφια» τά ρούχα κεινῆ τῆν ἡμέρα, γιατί πάλαιον καί λέρωναν τά καλά ρούχα. (Π. Παπαχριστοδούλου, Ἦ Ἄ ν α ο τ ε - ν ἄ ρ τ α, σελ. 344).

2. Ὁ μαῦρος, ζωομένος ἀπό τό σκοτάδι βράχος, ἀπ' ὅπου ἐπεφτε τό θολό νερό πού σχηματίζει τῆ Στύγα, τόν ποταμό τοῦ Ἴαδη.

3. Ποταμός κι αὐτός τοῦ Ἴαδη, ὁ ποταμός τῶν θεῶνων.

4. Μυθολογικό τέρας.

5. Ὁ Τ ἄ ρ τ ἦ σ ο ὄ ς ἦταν πόλη τῆς Ἰθρίας· τό ὄνομα θυμίζει τόν Τ ἄ ρ τ α ρ ο.

τά δυό νεφρά σου, βουτημένα στο αίμα,
 μέ τ' άντερα μαζί θά τά ξεσκίσουν,
 κομμάτια θά κάμουν οί Τειθράσιες
 Γοργόνες¹. Πάω τρεχάτος νά τίς φέρω.

Ὁ καχομοίρης ὁ Διόνυσος παθαίνει μεγάλες δουλειές ἀπό τήν τρομάρα του. Τί θά γίνει σάν ξαναγυρίσει ὁ Λιακόσ μέ τίς Γοργόνες; Εὐτυχῶς ἔχει κοντά του τόν Ξανθία. Αὐτός ἔδειξε μεγάλη ἀταραξία καί τώρα δέχεται νά παίξει τό ρόλο τοῦ Ἡρακλῆ. Ἄλλάζουν λοιπόν τά ρούχα τους καί γίνονται ὁ Διόνυσος δούλος καί ὁ δούλος του... Ἡρακλειοξανθίας.

Μά ὁ Ἡρακλῆς δέν ἄφησε στόν Ἄδη κακές μόνο ἀναμνήσεις. Ἄν ὁ Λιακόσ τόν μισεῖ καί θέλει νά τόν κατασπαράξει γιά τήν ἀπαγωγή τοῦ Κέρδερου, ἡ Περσεφόνη στέλνει μιά δούλα της νά τόν καλέσει μέσα, ὅταν ἄκουσε πῶς εἶναι ἔξω ἀπό τό σπίτι της. Θά τοῦ κάμει τό τραπέζι μέ πλούσια φαγιά καί γιά διασκέδασή του θά εἶναι μιά ἀψηλιτρίδα καί δυό τρεῖς χορευτρες μιζροῦλες καί ὁμορφες. «Θά ῥθω» λέει ὁ Ξανθίας, γιατί αὐτός εἶναι τώρα ὁ Ἡρακλῆς. Μά ὅταν ἡ δούλα της Περσεφόνης ξαναμπήκε στό σπίτι, ὁ Διόνυσος ἀναγκάζει τόν Ξανθία νά ξαναλλάξουν τά ρούχα τους καί Ἡρακλῆς γίνεται πάλι αὐτός.

Δέν τοῦ δῆλκε ὅμως σέ καλό. Τότε πού ὁ Ἡρακλῆς κατέδωκε στόν Ἄδη, μπήκε σέ ἓνα «πανδοκεῖον» (χάνι, λοκάντα, ταβέρνα) – ὅ,τι ἔχει ὁ Ἄπάνω Κόσμος ἔχει καί ὁ Κάτω – ἔφαγε τόν περὶδρομο κι ἔφυγε χωρὶς νά πληρώσει. Τήν ταβέρνα αὐτή τήν εἶχαν δυό γυναῖκες, ἡ Πλαθάνη καί μιά ἄλλη. Αὐτή ἡ τελευταία, θγαίνοντας τώρα στήν πόρτα, βλέπει τόν Ἡρακλῆ, τό Διόνυσο δηλαδή, θυμάται τί τούς εἶχε κάμει καί μπήζει τίς φωνές. Σ' αὐτή τή σκιμνή παίρνουνε μέρος οἱ δυό γυναῖκες (Α' καί Β'), ὁ Ξανθίας (Ξ.) καί ὁ Διόνυσος (Δ.).

Α' – Πλαθάνη! Τρέξε γρήγορα, Πλαθάνη!

Δείχνοντας τό Διόνυσο στήν Πλαθάνη, πού ἄκουσε τίς φωνές της καί βγήκε.

Νά τος ὁ ἄχρειος πού μιά φορά εἶχε μπεῖ
 στό χάνι καί μᾶς ἔφαγε δεκάξι
 ψωμιά...

Β' – Ναι, μά τό Δία, ἐκεῖνος εἶναι.

1. Οἱ Γοργόνες ἦταν τέρατα της Λιβύης· γιά ἀστέιο τίς λέει ὁ Ἄριστ. Τειθράσιες, σά νά ἦταν ἀπό τό δημο αὐτό της Ἀττικῆς.

Ξ., χαμηλόφωνα καί εἰρωνικά.

Κάποιος θά μπλέξει.

A' – καί εἴκοσι μερίδες
κρέατα βρασμένα τοῦ μισοῦ ὄβολου...

Ξ., ὅπως καί πρὶν.

Ἡ τιμωρία γι' αὐτά σέ κάποιον θά ῥθει.

A' – καί σκόρδα ἕναν περιδρομο.

Δ' Κυρά μου,
παραμυθολογᾶς, τί λές δέν ξέρεις.

A' – Θαρροῦσες, βρέ, πῶς δέ θά σέ γνωρίσω,

γιατί φορᾶς κοθόρνους ; Μά καί τ' ἄλλο :

τό πλήθος τά παστά δέν τά εἶπα ἀκόμα.

B' – Οὔτε τό χλωροτύρι, συμφορά μου,

πού μέ τά τυροβόλια τό 'χαψε ὅλο.

A' – Κι ὕστερα, τά λεφτά σά ζήτησα, ἄγρια

μέ κοίταξε καί μουγκρίζε...

Ξ. – Εἶναι, βλέπεις,
συνηθειά του· ἔτοι φέρνεται ὅπου πάει.

A' – κι ἔσυρε τό σπαθί του σάν τρελός.

B' – Ἀλήθεια, δόλια.

A' – Ἐμεῖς ἀπ' τήν τρομάρα

χωθήκαμε κι οἱ δύο μές στή σοφίτα

κι αὐτός τίς ψάθες ἄρπαξε καί δρόμο.

Ξ. – Κι αὐτά τά συνηθάει.

A' – Μά κάτι πρέπει

νά κάμουμε. Γιά τρέξε, φώναξέ μου

τόν Κλέωνα, τόν προστάτη μου¹.

B' – Δικός μου,

Ὁ Ὑπέρβολος· γιά κοίτα, ἄν τόν πετύχεις...

A' – Νά τόν τaráξουμε.

Στό Διόνυσο. Ἄ, βρέ σιχαμένο

στόμα, πῶς θά χαρῶ μέ μιά πετριά

νά σοῦ τσακίσω αὐτούς τούς τραπεζίτες

πού μου μασήσαν τήνπραμάτεια !

Ξ., χαμηλόφωνα. Εγώ

στό Βάραθρο νά πάω νά σέ γκρεμίσω.

B' – Κι ἐγώ μ' ἕνα δρεπάνι τό λαρύγγι,

πού τ' ἄντερα κατάπιε, νά σοῦ κόψω.

A' – Στόν Κλέωνα πάω· αὐτός θά τόν μηνύσει

καί θά τόν κάμει εὐτύς νά τά ξεράσει.

Οἱ δύο γυναῖκες φεύγουν.

1. Στήν Ἀθήνα οἱ μέτοικοι ἔπρεπε νά ἔχουν προστάτη Ἀθηναῖο· ἔτσι λοιπόν θά γινόταν καί
στόν Ἄδη !

Δ., φοβισμένος και καλοπιάνοντας τόν Ξανθία :
 Νά κακοθανατίσω, ἄν τόν Ξανθία
 δέν ἀγαπάω.

Ξ. – “Α, ξέρω, ξέρω τί ἔχεις
 μέσα στό νοῦ σου· πάψε τήν κουβέντα.
 Ἄλλη φορά δέ γίνομαι Ἡρακλῆς.

Δ. – “ὦ, μήν τό λές αὐτό, καλέ Ξανθία.

Ξ. – Καί πῶς ἐγώ, «ὁ θνητός μαζί καί δούλος»¹,

ὁ γίος μπορῶ νά γίνω τῆς Ἀλκμήνης ;

Δ. – Τό ξέρω ἔχεις θυμώσει· κι ἔχεις δίκιο·
 καί νά μέ δεῖρεις, δέ σου ἀντιμιλάω.
 Ἄλλ’ ἄν σοῦ ξαναπάρω αὐτά τά ρούχα,
 κακό χαμό σφάμελα νά βρούμε,
 ὁ ἴδιος ἐγώ, ἡ γυναίκα, τά παιδιά μου
 κι ὁ Ἀρχέδημος μαζί ὁ τοιμπλιάρης².

Ξ. – Δέχομαι
 τόν ὄρκο, καί μ’ αὐτόν τόν ὄρο ἄς γίνει.

Ξανάρχεται ὁ Αἰαζός καί προστάζει δυό δούλους πού τόν ἀπολοιοῦν νά δέσουν τόν Ἡρακλῆ, δηλαδή, τώρα τόν Ξανθία. Αὐτός, βλέποντας πῶς ὁ ἀχάριστος Διόνυσος ὄχι μόνο δέν κοιτάζει νά τόν βοηθήσει, παρὰ καί πάει κόντρα του χαρέκακα, δηλώνει πῶς ποτέ ἄλλοτε δέν εἶχε πάει σ’ ἐκεῖνα τά μέρη κι οὔτε ἔζησε τό παροαιζρό καί προσθέτει : «θασάνισε τό δοῦλο μου³ – τό Διόνυσο δηλαδή – νά μαρτυρήσει καί, ἄν ὄρεις πῶς εἶμαι ἔνοχος, σκότωσέ με». Μπροστά στόν κίνδυνο τῶν θασανιστηρίων ὁ Διόνυσος φανερώνει τή θεϊκιά του ταυτότητα, μά ὁ Ξανθίας, ἀγανακτισμένος γιά τήν ἀγνωμοσύνη του, τήν ἀμφισβητεῖ. Μαστίγωσέ μας, λέει στόν Αἰαζό, καί τοῦς δυό καί ὅποιος πρωτοζλάφει θά πει πῶς δέν εἶναι θεός. Τοῦς πατᾶ ἕνα γερό μαστίγωμα ὁ Αἰαζός, μιά τόν ἕνα, μιά τόν ἄλλο, μά δέν μπορεῖ νά δγάλει συμπέροσμα, γιατί κι οἱ δυό βάζουν ὅλα τους τά δυνατά, γιά νά διέξουν ἀταραξία, καί τέλος ἀποφασίζει νά τοῦς παρουσιάσει στόν Πλούτωνα καί τήν Περσεφόνη· αὐτοί, λέει, σά θεοί, θά καταλάβουν ποιός εἶναι θεός.

Κοντεύομε νά φτάσομε στά μισά τῆς κωμωδίας καί ὅμως γιά τό καθαντό θέμα τῆς, ποιός εἶναι ὁ πιό μεγάλος τραγικός, δέν ἀκούσαμε ἀκόμα οὔτε λέξη. Ὅλο τό ὡς ἐδῶ μέρος τῶν Β α τ ρ ἄ χ ω ν (1-673) εἶναι μόνο μιά εἰσαγωγή, πολύ ἐξυπνη ὅμως καί διασκεδαστική καί πού χωρίς αὐτή ζή-

1. Ἔτσι τόν εἶχε πει ὁ Διόνυσος.

2. Ὁ Διόνυσος ἀπό τό φόβο του δέν ξερεῖ τί λέει· οὔτε γυναίκα εἶχε οὔτε παιδιά. Ὁ Ἀρχίδημος εἶχε ἐρθεῖ ἀπ’ ἄλλου στήν Ἀθήνα καί πολιτεύεται.

3. Ἔτσι μόνο πιανόταν ἡ μαρτυρία τῶν δούλων.

τημα είναι ἂν ἡ ζωμοδία θά ἄρесе τόσο, ὅσο ἄρесе στό κοινό τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, μ' ὅλη του τήν πνευματική καλλιέργεια· γιατί τό δεύτερο μέρος, πού εἶναι καί τό κύριο, εἶναι, βέβαια, ζι αὐτό ζωμικά δοσμένο, πάντως ὁμως τό περιεχόμενό του τό κάνει ἀρκετά σοδαρό. Ἀνάμεσα στά δυό αὐτά μέρη μπαίνει ἡ Παράδωσι.

Η ΠΑΡΑΒΑΣΗ (674–737). Στούς Β α τ ρ ἄ χ ο υ ς, ζωμοδία φιλολο-
γική, οἱ γνωστότε πολιτικές ἰδέες τοῦ Ἀριστοφάνη ἔμμεσα μόνον ἐκδηλώ-
νονται. Ἀλλά στήν Παράδωσι – πού εἶναι λειψή, τήν ἀποτελοῦν ἡ ὠδή καί
ἡ ἀντροδή, τό ἐπίρρημα καί τό ἀντεπίρρημα – θρίσκει τήν εὐκαιρία ὁ ποι-
ητής νά μιλήσει γιά τά πολιτικά ζητήματα τῆς στιγμῆς ἄμεσα καί ξεκάθαρα.
Ὁ Χορός ἔπειτ' ἀπό μιᾶ ἐπίκλησι στή Μοῦσα καί μιᾶ σατιρική σαϊτιά γιά
τό δημαγωγό Κλεοφώντα, πού τόν πειράζει γιά τήν ξενισιά, τή θρασιώτικη
καταγωγή του, δηλώνει πώς τό χρέος του, τό χρέος τοῦ «ἱεροῦ» Χοροῦ, εἶναι
νά συμβουλεύει καί νά διδάσκει τήν πόλη. Δίνει λοιπόν τή συμβουλή νά
γίνει ἐξίσωσι ὅλων τῶν πολιτῶν καί νά λείψει ὁ φόδος. Νά συγχωρηθοῦν οἱ
ὀπαδοί τῶν τετραζοσίων, πού εἶχαν κάμει πρὶν ἀπό μεριστά χρόνια τό ὀλι-
γαρχικό κίνημα, καί νά δοθεῖ γενική συγγνώμη.

Ἐπειτ' ἀπό ἓνα πείραγμα γιά κάποιον ἄλλο σύγχερο, τόν Κλειγένη, ὁ
Χορός προσθέτει: Ὅπως παροτρύμε τά παλιά ὠραία νομίσματα καί μετα-
χειριζόμεστε τά κακοφτιαγμένα καινούρια, ἔτσι ἀφήνομε τοὺς καλογεννη-
μένους καί φρόνιμους ἀνθρώπους καί καταφεύγομε, γιά ν' ἀναθέσομε τήν
ἐξουσία, σέ κάτι ἔλκεινούς, σέ κάτι συμμαζώματα, πού ἦρθαν στήν Ἀθήνα
ἀπ' ἔξω. Πρέπει, λέει, ν' ἀλλάξομε τακτική.

Τά λόγια αὐτά κάνουν τήν ἐντύπωση πώς τόν ποιητή μας τόν ἐμπνέει
ἀνώτερο φρόνημα καί μεγαλοφυχία, δέν ξέρομε ὁμως τί θά ἔκανε, ἂν οἱ
μειωμένοι καί οἱ κατατρεγμένοι ἦταν ἀπό τήν πολιτική μερίδα πού δέ συμ-
παθεῖ.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ (738-1481). Μέσ' ἀπό τό σπίτι τοῦ
Πλούτωνα ἀκούονται φωνές καί ἓνας δοῦλος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐξηγεῖ στόν
Ξανθία τί τρέχει. Μαλώνουν ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐρυπίδης. Ὑπάρχει, λέει ὁ
δοῦλος, νόμος στόν Κάτω Κόσμο ὁ ἀριστος ἀπό τοὺς ὁμοτέχνους σέ κάθε
σπουδαία τέχνη νά παίρνει αἴτηση στό πριτανεῖο καί θρόνο κοντά στό
θρόνο τοῦ Πλούτωνα· τό θρόνο τῆς τραγωδίας τόν εἶχε ὁ Αἰσχύλος, τώρα
ὁμως πού κατέδωκε στόν Ἄδη ὁ Εὐρυπίδης, τόν διεκδικεῖ αὐτός. Ὁ Πλού-
τυνας ὄρισε νά γίνει κρίσι καί ἔλεγχος τῆς τέχνης, καί διατητής, σάν εἰδι-
κός κιόλας, θεός τοῦ θεάτρου, μπήκε ὁ Διόνυσος, πού στό ἀναμεταξί

έξακριβώθηκε ή ταυτότητά του. Ὁ Σοφοκλῆς δέ θά λάθει μέρος στόν ἀγώνα, γιατί ἀναγνωρίζει τήν ὑπεροχή τοῦ Αἰσχύλου.

Ὁ Χορός δίνει ἕνα χαρακτηρισμό τῆς τέχνης τῶν δυό ἀνταγωνιστῶν καί στήν αὐθόρμητη, πηγαία, μεγαλόπρεπη καί ἐπιδολητική ποίηση τοῦ Αἰσχύλου ἀντιπαραθέτει τήν ποίηση τοῦ Εὐριπίδη, πού εἶναι, κατά τή γνώμη του, τέχνη βασανιστικῆς ἐπιξεργασίας καί λείανσης λεπτομερειῶν.

Παρουσιάζονται τότε οἱ δυό ἀντίπαλοι καί μαζί τους ὁ Διόνυσος. Στήν ἀρχή καθγαδίζουν ἀγρια. Ὁ Αἰσχύλος εἶναι, κατά τόν Εὐριπίδη, ἀγριοποιός, αὐθαδόστομος, καί τό στόμα του ἀχάλινωτο, ἀουγκράτητο, ἀπύλωτο, ἐνώ ὁ Εὐριπίδης εἶναι, κατά τόν Αἰσχύλο, ἕνας ποιητής πού μαζεύει ἀνοστες φλυαρίες ἀπό δώ κι ἀπό κει, ράθει ζουρλιάζια τό ἕνα μέ τ' ἄλλο καί παρουσιάζει στό θέατρο ζητιάνους καί ζουτσούς καί ἀνηθιζότητες.

Ὁ Διόνυσος συμβουλεύει ἡρεμία, γιατί δέν εἶναι σωστό νά τσακώνονται, ποιητές αὐτοί, σάν τίς φουρνάρισες. Πρέπει νά γίνει σοβαρός διαγωνισμός. Ὁ Εὐριπίδης εἶναι πρόθετος σ' αὐτό, δέχεται καί ὁ Αἰσχύλος, ἄν καί μέ κακή καρδιά, γιατί, λέει, τήν ποίησή του δέν τήν ἔχει κοντά του, αὐτή ζεῖ ἀκόμα, ἐνώ τοῦ Εὐριπίδη ἡ ποίηση, ὅταν αὐτός πέθανε, πέθανε κι ἐκείνη μαζί του.

Ὁ ἀγώνας παίρνει πολλές μορφές καί περνάει ἀπό πολλά στάδια. Ὁ Εὐριπίδης εἶναι περὶφανος, γιατί ἔφερε τήν τραγική τέχνη κοντά στήν πραγματική ζωή, ἐνώ ὁ Αἰσχύλος καμαρώνει πού δίδαξε τοὺς ἀνθρώπους νά εἶναι γενναῖοι, τετραύχητοι, πολεμοχάροι, ὄχι πρόδοιχοι καί κατεργάριοι: γε ναῖους ἔκαμε τοὺς πολῖτες μέ τοὺς Ἐ π τ ἄ ἐ π ἰ Θ ἡ ὄ α ς, δράμα «Ἄρως μετόν», ἐνώ μέ τοὺς Π ἔ ρ ο ε ς ἔσπειρε μέσα στίς ψυχές τους τόν πόθο τῆς νίκης. Πάντα, λέει, οἱ μεγάλοι ποιητές στάθηκαν ὠφέλιμοι. Αὐτός ἔπλασε ἥρωες, Τεύκρους καί Πάτροκλους, καί ὄχι, σάν τόν Εὐριπίδη, ἐρωτευμένες γυναῖκες, Φαῖδρες καί Σθενέβοιες. Βέβαια, ἡ Φαῖδρα ὑπῆρχε καί ποῖν, μά ὁ ποιητής πρέπει νά κρῖνει τό κακό καί ὄχι νά τό ὀγάζει στό φανερό· γιατί ὀδηγός τῶν παιδιῶν εἶναι ὁ δάσκαλος, τῶν νέων εἶναι ὁ ποιητής. Κατηγορεῖ ἀκόμα τόν Εὐριπίδη γιατί παρουσίασε τοὺς βασιλιάδες ζουρληδες καί δίδαξε τήν προσποιητή μιλιὰ καί τή φλυαρία.

Ὁ Χορός παρακινεῖ τοὺς δυό ἀντίπαλους νά συνεχίσουν τόν ἀγώνα, χωρὶς νά φοβοῦνται πῶς, ἄν μιλοῦν γιά πράγματα λεπτά καί σοφά, οἱ θεατές δέ θά τοὺς καταλάβουν· οἱ Ἀθηναῖοι θεατές εἶναι, λέει, ἀπό τό φυσικό τους ἔξυπνοι καί μορφώθηκαν κιόλας μέ τίς ἐκστρατείες πού ἔκαμαν καί μέ διαβάσματα διδλίων.

Ὁ ἀγώνας συνεχίζεται μέ λεπτομερειακή ἐξέταση τῶν ὀργανικῶν μερῶν τῶν τραγωδιῶν, ὅπως τὰ καλλιέργησε ὁ καθένας ἀπό τοὺς δυό ποιητές, τῶν

προλόγων, τῶν χορικῶν, τῶν μονωδιῶν. καὶ τέλος δρῖσκουν πὼς μόνο ἕνας τρόπος ὑπάρχει, γιὰ νὰ κριθεῖ ὀριστικά πόσο ἀξίζει, πόσο θαρραίνει ἡ ποίηση τοῦ καθενός : τὸ ζύγισμα σέ πραγματικὴ ζυγαριά. Τὸ κωμικὸ αὐτὸ εὔρημα ἦταν ἀπαραίτητο ἔπειτ' ἀπὸ τὴ μακριὰ καὶ ἀρκετὰ σοβαρὴ γιὰ κωμωδία συζήτησι. Στὴ σκηνὴ αὐτὴ παίρνουνε μέρος ὁ Διόνυσος (Δ.), ὁ Αἰσχύλος (Αἰ.), ὁ Εὐριπίδης (Εὐρ.), ὁ Χορός (Χ.) καὶ ἔπειτα καὶ ὁ Πλούτωνας (Πλ.).

Δ. – Ἀφῆστε πιά τὰ λυρικά τραγοῦδια.

Αἰ. Naί, φτάνει, λέω κι ἐγώ. Ἄς τὸν φέρω τώρα στὴ ζυγαριά, πού μόνο αὐτὴ θά δείξει, ὀρίζοντας τῶν λόγων μας τὸ θάρος, τοῦ καθενός ἢ ποίηση πόσο ἀξίζει.

Δ. – Ἐμπρός, ἀφοῦ κι αὐτὸ νὰ κάμω πρέπει : τὴν ποίηση σάν τυρί νὰ τὴ ζυγίζω.

Φέρνουνε μιὰ μεγάλη ζυγαριά· ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης παίρνουν θέση, ὁ ἕνας δεξιὰ, ὁ ἄλλος ἀριστερά.

Χ. – Δέ φοβοῦνται οἱ ἔξιμπνοι τὸν κόπο.

Ἄλλο πάλι αὐτὸ τὸ θάμα,
θάμ' ἀλλόκοτο κι ἀνήκουστο ὡς τὰ τώρα·
σέ ποιανοῦ ἀλλουνοῦ τὸ νοῦ θά ἐρχόταν ;
Ἄν, μὰ τὴν ἀλήθεια, αὐτὸ κανένας
ἄνθρωπος τυχαῖος μοῦ τὸ 'χε πεῖ,
ἄ, δέ θά τὸν πῖστευα καθόλου·
παραμύθια θά 'λεγα πὼς λέει.

Δ. – Ζυγῶστε δῶ στὴς ζυγαριάς τοὺς δίσκους.

Αἰ. καὶ Εὐρ., πλησιάζοντας.

Νά μαστε.

Δ. Καὶ κρατώντας τους νὰ λέει.
τὸ στίχο του ὁ καθεὶς σας καὶ κανένας
νὰ μὴν ἀφήσει, ἂν ὀδέ φωνάξω «κούκου».

Αἰ. καὶ Εὐρ. –

Κρατούμε.

Δ. Πεῖτε στίχο ἀπά' στοῦ δίσκου.

Εὐρ. – Ὡ, φτερωτὴ ἢ Ἄργῶ νὰ μὴν περνοῦσε.

Αἰ. – Ὡ ποταμέ Σπερχειέ κι ὦ βοσκοτόπια!

Δ. – Κούκου !

Αἰ. καὶ Εὐρ. – Τ' ἀφήσαμε.

Δ. – Ἄ ! Τοῦ Αἰσχύλου ὁ στίχος

¹ 1. Τοῦ Εὐριπίδῃ ὁ στίχος εἶναι ὁ πρῶτος τῆς Μηδείας του, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπὸ τὸ χαμένο δράμα του Φιλοκτήτης.

τραβά πολύ πιό κάτω από τόν άλλον.

Εὐρ. – Κι ὁ λόγος ποιός;

Δ. – Ρωτᾶς ; Γιατί ἔχει βάλει ποτάμι καί τό στίχο ἔχει μουσκέψει, οἱ πωλητάδες τοῦ μαλλιῶ ὅπως κάνουν, κι ἐσύ ἔχεις βάλει στίχο... φτερωτό.

Εὐρ. – Μπρός ! Ἄλλο στίχο ἄς ρίξει γι' ἀντιζύγι.

Δ. – Πισστεῖτε πάλι.

Αἰ. καί Εὐρ. Νά !

Δ. – Εὐριπίδη, λέγε.

Εὐρ. –

Ναός τῆς πειθῶς ὁ λόγος εἶναι μόνο.

Αἰ. – Δῶρα μονάχα ὁ Θάνατος δέ θέλει¹.

Δ. – Ἄφηστε.

Αἰ. καί Εὐρ. – Ὅριστε, ἀφήνομε.

Δ. – Καί πάλι

τοῦ Αἰσχύλου γέρνει, νά· γιατί ἔχει βάλει τό θάνατο, τό πιό βαρὺ κακό.

Εὐρ. – Ἐγὼ ὅμως τήν πειθῶ, ἓνα στίχο ἐξαίσιο.

Δ. Εἶν' ἡ πειθῶ λαφριά, νόημα δέν ἔχει.

Βρές άλλον, ἀπό κείνους πού βαραίνουν, γερό, μεγάλο, νά τραβῆξει κάτω.

Εὐρ. – Ποῦ, ποῦ ἔχω τέτοιον ;

Δ., εἰρωνικά

Νά σοῦ πῶ Ἐχει ρίξει ὁ Ἀχιλλέας δύο ἄσσους καί τεσσάρι.

⁰ Ὁ Εὐριπίδης στέκεται δισταχτικός.

Λέτε, καί τό στερνὸ πιά ζύγισμα εἶναι.

Εὐρ. – Σά σίδερο βαρὺ ἓνα ξύλο ἀδράχνει.

Αἰ. – Πτώματα, ἀμάξια, τό ἴνα πάνω στ' ἄλλο².

Δ., στὸν Εὐριπίδη :

Σέ γέλασε καί πάλι.

Εὐρ. – Μέ ποιόν τρόπο ;

Δ. – Δυὸ ἀμάξια καί δυὸ πτώματα ἔχει βάλει πού κι ἑκατόν Αἰγύπτιοι³ δέν τά σκώνουν.

Αἰ. – Καί τώρα πιά ὄχι μ' ἓναν στίχο

ἀτός του ἄς μπεῖ στή ζυγαριά νά κάτσει μαζί μέ τήν κυρά του, τά παιδιὰ του,

1. Τοῦ Εὐριπίδη ὁ στίχος ἀπό τήν Ἀντιγόνη, τοῦ Αἰσχύλου ἀπό τή Νιδόη, τραγωδίες πού δέ σώζονται.

2. Ἄπο χαμένες τραγωδίες καί οἱ δυὸ στίχοι: τοῦ Εὐριπίδη, ἀπό τό Μελέαγρο, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπό τό ΓλαυκοΠοτνιέα.

3. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν πολὺ χειροδύναμοι.

μέ τόν Κηφισοφώντα¹, τά χαρτιά του·
κι ἐγώ θά πῶ δυό στίχους μου μονάχα...

Σ' ἓνα νεῦμα τοῦ Διόνουσου παίρνουν ἔξω τή ζυγαριά. Ἔρχεται ὁ Πλού-
τωνας.

Δ. – Δέ θά τοὺς κρίνω ἐγώ· κι οἱ δυό εἶναι φίλοι·
νά ψυχραθῶ δέ θέλω μέ κανέναν
ἀπό τοὺς δυό· σοφό θεωρῶ τόν ἓνα,
μά ὁ ἄλλος εὐχαρίστηση μοῦ δίνει.

Πλ. – Κι αὐτό πού ἦρθες νά κάμεις ; Θά τ' ἀφήσεις ;

Δ. – Καλά, ἂν προκρίνω ;

Πλ. – Αὐτόν πού θά προκρίνεις
πάρτ' τον καί φεύγα· ἀλλιῶς χαμένος κόπος.

Δ. – Νά 'σαι καλά. Στόν Αἰσχύλο καί τόν Εὐριπίδη.

Γιά ἀκοῦστε αὐτά ἀπό μένα·
ἐγώ ἦρθα δῶ ποιητή νά βρῶ.

Εὐρ. – Κι ὁ λόγος ;

Δ. – Γιά νά ὀργανώνει ἡ πόλη τοὺς χορούς της,
ἀφοῦ σωθεῖ. Ὡστε ὅποιος ἀπ' τοὺς δυό σας
σωτήρια συμβουλή στήν πόλη δώσει,
μαζί μου θά 'ρθει. Γιά τόν Ἀλκιβιάδη
ἄς πεῖ ὁ καθένας πρῶτα ποιὰ ἔχει γνώμη.
Σ' αὐτό ἔχει ἡ πόλη δυστοκία.

Εὐρ. – Ἐκείνης

ἡ γνώμη ποιὰ εἶναι ;

Δ. – Ποιὰ ; Τόν λαχταράει
καί τόν μισεῖ καί θέλει νά τόν ἔχει.
Μά πεῖτε ἐσεῖς τί σκέφτεστε γιά δαῦτον.

Εὐρ. – Πολίτη πού εἶν' ἀργός στό νά ὠφελεῖ
τήν πόλη καί γοργός στό νά τῆς κάνει
κακό μεγάλο, καί πού χίλιους τρόπους
γιά τόν ἑαυτό του βρίσκει, μά εἶναι στεῖρος
γιά τήν πατρίδα, τόν μισῶ.

Δ. – Λαμπρά,

ὦ Ποσειδῶνα !

Στόν Αἰσχύλο. Κι ἡ δικιά σου γνώμη ;

Αἰ. – Τό πιό καλό, στήν πόλη νά μὴ θρέφεις
λιοντάρι· μά ἂν θρεφτεῖ καί μεγαλώσει,
νά πᾶς μέ τά νερά του.

Δ. – Δύσκολο εἶναι,
μά τό Σωτήρα Δία, νά κρίνω· τά εἶπαν
ὁ ἓνας σοφά καί ὁ ἄλλος μέ σαφήνεια.

1. Οἱ κακές γλώσσες ἔλεγαν πῶς ὁ Κηφισοφώντας βοηθοῦσε τόν Εὐρ. στή σύνθεση τῶν τρα-
γωδιῶν του.

Ἄλλὰ μιά γνώμη ἀκόμα ἄς πεί ὁ καθένας
ὡς πρὸς τὸν τρόπο σωτηρίας τῆς πόλης.

Εὐρ. – Τὸν Κινησία νά βάλουν γιὰ φτεροῦγες
στὸν Κλεόκριτο¹, κι οἱ ἀνέμοι νά τοὺς πάρουν
ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἄπλα τοῦ πελαγού...
Δ. – Ἄσσειά εἰκόνα, ὡστόσο τί σημαίνει ;
Εὐρ. – Στὶς ναυμαχίες, νά ἔχουν ἀγγεῖά μέ ξίδι
καὶ νά ραντίζουν τῶν ἐχθρῶν τὰ μάτια.

Καταλαβαίνοντας ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Διονύσου πῶς βρίσκει ἀνόητο τὸ
σχέδιό του, βιάζεται νά διατυπώσει δεῦτερο.

Ξέρω ἓνα μέσο· θά τό ἐκθέσω.

Δ. – Ἀέγε.

Εὐρ. – Ἄν ἡ ἀπιστία μας γίνεῖ ἐμπιστοσύνη
κι ἡ ἐμπιστοσύνη σ' ἀπιστία γυρίσει...

Δ. – Δέ νιώθω. Πῶς ; Γιά πές το μέ πῶς λίγη
σοφία καὶ περισσότερη σαφήνεια.

Εὐρ. – Ἄν τὴν ἐμπιστοσύνη μας τὴν πάρουμε
ἀπ' τοὺς πολίτες πού τὴν ἔχουν τώρα,
καὶ βάλουμε στή θέση τους τοὺς ἄλλους,
τοὺς παραμερισμένους, θά σωθοῦμε,

Ἄν, μέ τὰ τωρινά, κακὰ τὰ πάμε,
μέ τὰ ἐναντία δέ θά ἴρθει ἡ σωτηρία ;

Δ. – Γεῖά σου, σοφὸ κεφάλι, Παλαμήδη²!
Ποιανοῦ εἶν' αὐτὴ ἡ ἐφεύρεση ; Δικιά σου
ἢ τοῦ Κηφισοφώντα ;

Εὐρ. – Ὅλη δικιά μου·
τ' ἀγγεῖά μέ ξίδι, τοῦ Κηφισοφώντα.

Δ. – Αἰσχύλε ! Ἐσύ τί λές ;

Αἰ. – Γιά πές μου πρῶτα,
ἡ πόλη τώρα ποιούς διαλέει ; Τοὺς ἀξιους ;

Δ. – Κάθε ἄλλο· τοὺς μισεῖ φριχτά· οἱ ἀχρεῖοι
τῆς ἀρέσουν.

Αἰ. – Μὴ λές πῶς τῆς ἀρέσουν·
τοὺς βγάζει μέ κακὴ καρδιά. Πῶς ὅμως
μπορεῖ μιά τέτοια πόλη νά σωθεῖ
πού δέν τῆς κάνει οὔτε παλτὸ οὔτε κάπα³ ;

Δ. – Ἄν θέλεις τὸν Ἀπάνω Κόσμο, βρές το.

Αἰ. – Ἐκεῖ θά τό ξηγήσω· ἐδῶ δέ θέλω.

1. Ὁ ποιητὴς Κινησίης, ἐπειδὴ ἦταν πάρα πολὺ ἀδύνατος, θά μπορούσε νά κολληθεῖ, σάν
εἶδος φτεροῦγες, στὶς πλάτες τοῦ Κλεόκριτου, κάποιον Ἀθηναῖον, κοιλαρά, φαίνεται.

2. Παλαμήδης, ὁ σοφὸς ἐφευρέτης πού εἶχε λάβει μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας.

3. Παροιμακὴ φράση ; τὸ ἓνα τῆς μυρίζει καὶ τὸ ἄλλο τῆς βρομαεῖ.

Δ. – Όχι τό φῶς σου δῶθε νά τό στείλεις.

Αἰ. Ἄν γιά δικιά τους τῶν ἐχθρῶν τή χώρα
λογιάσουν καί τή χώρα τή δικιά τους
γιά χώρα τῶν ἐχθρῶν, καί τά καράβια
γιά πόρους καί τούς πόρους γιά ἀπορία¹.

Δ. Καλά, μά ὁ δικαστής αὐτά τά χάφτει
μόνος του.

Πλ. – Κρίνε.

Δ. – Νά ποιά θά ναι ἡ κρίση.

Ἄν ποιον ποθεῖ ἡ ψυχή μου θά διαλέξω.

Εὐρ. – Τούς θεούς λοιπόν, πού ὀρκίστης στ' ὄνομά τους
πῶς θά μέ πᾶς στόν τόπο μου, θυμήσου
καί διάλεξε ἕναν πού ἔχεις φίλο.

Δ. – Ἡ γλώσσα
ὀρκίστη, ἀλλά... διαλέγω τόν Αἰσχύλο.

Εὐρ. – Ἄ, τί ἔκαμες, ἀπ' ὅλους τούς... ἀνθρώπους
πίο σιχαμένε!

Δ. – Ἐγώ; Ὁ Αἰσχύλος κρίνω
πῶς εἶναι ὁ νικητής. Γιατί ὄχι;

Εὐρ. – Τί αἴσχος!
Καί μέ κοιτᾶς μετά ἀπό τέτοια πράξη;

Δ. –

Ἄν οἱ θεατές ἀλλιῶς τό κρίνουν, τί αἴσχος;

Εὐρ. – Σκληρέ! Βαστάς νά μείνω πεθαμένος;

Δ. – Ἡ ζωή ἄν δέν εἶναι θάνατος, ποιός ξέρει.

Δ. – δεῖπνο ἢ πνοή, καί ὁ ὕπνος μιά... προβιά³;

Πλ. – Περάστε μέσα, Διόνυσε.

Δ. – Γιατί;

Πλ. – πρὶν κάμετε πανιά, νά σᾶς φιλέσω.

Δ. – Ἐξοχα· αὐτό μ' ἄρᾶσει· μά τό Δία.

ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ (1482-1533). Τήν ὥρα πού γίνε-
ται τό τραπέζι μέσα στό σπίτι τοῦ Πλούτωνα ὁ Χορός τραγουδᾷ:

Μακάριος ὅποιος ἔχει
γερό μυαλό καί γνώση.
Αὐτό πολλά τό δεῖχνουν.

1. Ἔτσι ἔκρινε ὁ Περικλής.

2. Ἡ γλώσσα ὀμώμοχ² ἢ δέ φερῆν ἀνώμοτος, εἶπε ὁ Ἱππόλυτος (Εὐρ. Ἰππ.
612).

3. Ὁ πρῶτος στίχος ἐκφράζει σκέψη τοῦ Εὐριπίδη, ὁ δεύτερος εἶναι ἀστεία προσθήκη τοῦ
Ἀριστοφάνη.

Ὁ Αἰσχύλος, νά, πού ἐκρίθη
 πώς εἶναι μυαλωμένος,
 πάει πίσω στήν πατρίδα
 γιά νά ἔχει νοῦ καί γνώση·
 καλό γιά τούς πολίτες,
 καλό γιά τόν ἑαυτό του
 καί γιά δικούς καί φίλους.

Τί ὥραϊο νά μή λιμάρεις
 παρέα μέ τό Σωκράτη
 ξεχνώντας κάθε χάρη
 τῆς μούσας καί πετώντας
 τά πιό σπουδαῖα σημεῖα
 τῆς τραγικῆς τῆς τέχνης !
 εἶναι μεγάλη τρέλα
 νά χάνεις τόν καιρό σου
 μέ φουσκωμένα λόγια
 καί μέ σαχλές ἀρλοῦμπες.

Ἔπειτα ὁ Πλούτωνας, ὁ Διόνυσος καί ὁ Αἰσχύλος ξαναδγαίνουν ἀπό τό παλάτι, γιά νά ξεπροβοδίσει ὁ πρῶτος τούς ἄλλους δυό. Ὁ Ἀριστοφάνης θρῶσκει τήν εὐκαιρία νά χτυπήσει μερικούς πού τούς ἔχει στό στομάχι, τό φιλοπόλεμο δημαγωγό Κλεοφώντα, δύο «ποριστές», μέλη δηλ. μιᾶς ἐπιτροπῆς, πού σκοπός τῆς ἦταν ἡ ἐξεύρεση ἑκτακτων πόρων, ἔπειτα κάποιον Ἀρχένομο καί τόν Ἀδείμαντο, τό γιό τοῦ Λευκολόφα ἢ Λευκολοφίδη. Ὁ ποιητής μας διαίξεται νά τούς δεῖ νά κατεβαίνουν στό βασίλειο τοῦ Πλούτωνα. Ὁ Κλεοφώντας θανατώθηκε πραγματικά λίγον καιρό ἔπειτα ἀπό τήν παράσταση τῶν Β α τ ρ α χ ω ν.

Πλ. Στό καλό, στό καλό τώρα, Αἰσχύλε, νά πᾶς
 καί στήν πόλη μας κοιτά νά δίνεις καλές
 σωστικές συμβουλές καί νά βάλεις μυαλό
 σ' ἐκεινοῦς πού δέν ἔχουνε· κι εἶναι πολλοί.

Τοῦ δίνει ἕνα σπαθί.

Στόν Κλεοφώντα νά πάρεις νά δώσεις αὐτό.

Ξετυλίγει μπρός του ἕνα σκοινί.

Τοῦτο πάλι τό στέλνω στούς δυό ποριστές,
 τό Νικόμαχο δά καί τό Μύρμηκα.

Τοῦ παρουσιάζει ἕνα ποτήρι μέ κώνειο.

Αὐτό,
 στόν Ἀρχένομο. Δῶσ' τα καί γρήγορα πές,

δίχως ἄργητα, ἐδῶ νά κατέβουν σ' ἐμέ.
 "Ἄν δέν ἔρθουν ἀμέσως – τ' ὀρκίζομαι, νάί,
 στὸν Ἀπόλλωνα – τότε μέ σίδερο ἐγώ
 καυτερό θά τοὺς κάμω σημάδια, κι ἀφοῦ
 χερσπόδαρα πῶ νά τοὺς δέσουν (κι ὁ γιός
 τοῦ Λευκόλοφου, ὁ Ἀδείμαντος, θά ἴναι μαζί),
 θά τοὺς στείλω στὸν Κάτω τὸν Κόσμο.

Αἰ. – "Ὅπως εἶπες θά γίνει' μά ἐσύ νά γνοιαστεῖς
 νά καθίσει στὸ θρόνο μου ἐδῶ ὁ Σοφοκλῆς
 καὶ στὸ πόδι μου αὐτός νά τὸν ἔχει, ὥσπου ἐγώ
 νά γυρίσω ἐδῶ κάτω καὶ πάλι. Γιατί
 εἶν' ὁ δεύτερος, λέω, στήν ἀξία.

Καὶ τὸ νοῦ σου, στὸ θρόνο μου ἀπάνω ποτέ
 νά μὴν πάει καὶ καθίσει ὁ ἐργάτης αὐτός
 μπερμπαντιᾶς καὶ ψευτιᾶς καὶ χοντρῶν χωρατῶν
 εἴτε ὁ ἴδιος θελήσει εἴτε ὄχι.

Πλ., στὸ Χορό.

Μέ λαμπάδες ἱερές τώρα φέξετε του ἐσεῖς,
 προβοδίστε τον κιόλας, δικούς του σκοπούς
 ξεφωνώντας, δικά του τραγούδια.

Ὁ Κορυφαῖος.

Πρῶτα, ὦ τοῦ Κάτω ἐσεῖς Κόσμου οἱ θεοί, στὸν ποιητῆ, πούμας φεύγει,
 νά, κι ἀνεβαίνει στὸ φῶς, καλὸ δῶστε ταξίδι, καὶ δῶστε
 σκέψεις στήν πόλη καλές, πού μεγάλα καλά νά τῆς φέρουν.
 "Ἔτσι ἀπὸ πίκρες μεγάλες, ἀπ' ἄρματα, θάσανα, μάχες,
 τέλος κι ἐμεῖς θά γλιτώσουμε. Κι ἄς πολεμᾷ ὁ Κλεοφώντας
 πέρα στοὺς κάμπους τοῦ τόπου του ἐκεῖ¹, κι ὅποιος ἄλλος τ' ἀρέσει.

Καὶ ὁ Αἰσχύλος ἀκολουθεῖ τὸ Διόνυσο γιὰ τὴν Ἀθήνα.

1. Στὴ Θράκη.

ΕΚΔΟΣΗ Ε', 1979 (Ι)-ΑΝΤΙΤΥΠΑ 85.000-ΣΥΜΒΑΣΗ 3147/17-1-79.

ΕΚΤΥΠΩΣΗ- ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΒΟΥΛΓΑΡΙΔΗ.

